

11 3783 / 1945

Majski Glas

Posvečen štiridesetletnici Proletarca

1945

MARTIN JUDN
932 MCALISTER AVE
WAUKEGAN, ILL.
Progressive Slovenk & Ameriki

The May Herald

Dedicated to Fortieth Anniversary of Proletarec

35 CENTS

CHICAGO, ILLINOIS

VOL. XXV

11 83713
**Do you want Sound Insurance
at Reasonable Cost?**

Then Join The
SLOVENE NATIONAL
BENEFIT SOCIETY

A FRATERNAL BENEFIT ORGANIZATION

Issues
ADULT CERTIFICATES

*Ordinary Whole Life
Twenty Payment Life
Twenty Year Endowment*

Issues
JUVENILE CERTIFICATES

*Ordinary Life to Age 18
Endowment at Age 16
Twenty Payment Life*

P. 3940/1950
Membership - - 66,000

Assets - - - \$11,600,000.00 Total Benefit Paid - - - \$22,348,558.84

VINCENT CAINKAR, President

FRED A. VIDER, Secretary

M. G. KUHEL, treasurer

HOME OFFICE

2657 SOUTH LAWNGDALE AVE.

CHICAGO 23, ILLINOIS

U 83783

Majski Glas

MARTIN JUDNICH
932 MCALISTER AVE.
WAUKEGAN, ILL.

Izdaja Jugoslovanska delavska tiskovna družba (Proletarec)

THE MAY HERALD

CENA 35c

CHICAGO, ILL., 1945.

LETO (VOL.) XXV.

Za nami štirideset let dela in bojev, pred nami pot k ciljem

FRANK ZAITZ

PRED štiridesetimi leti, ko je začel izhajati Proletarec, so bile slovenske naselbine v tej deželi še razmeroma mlade, čeprav je bilo tu mnogo rojakov, ki so se priselili sem že dolgo prej. A glavni val iz slovenskih krajev je trajal od okrog leta 1890 pa do pričetka prve svetovne vojne.

V prvih letih tega priseljevanja niso delale ameriške oblasti novo došlim skoro nobenih ovir. A od leta 1910 dalje pa so se začele naredbe, katerih namen je bil naseljevanje omejiti in pustiti sem le takim, ki so zadostili predpisom.

Klic je bil, da naj se zajezi priseljevanje iz primitivnih dežel, kajti preveč "inferiornih" ljudi z Balkana in Italije bi utegnili škoditi "čistoči" anglo-saške, nemške in škandinavske rase, ki je prevladovala v deželi. Za sebi enakopravne je štela le Irce.

"Inferiorni" ljudje niso imeli v industriji in v rudnikih skoro nič zaščite. Imovitnikom je bilo to všeč. V prvi dobi so si pomagali z zamorci, ki so jih lovili po Afriki in jih spremenili v sužnje. Potem so si pomagali s ceneni delavci iz Mehike, Kitajske in Japonske in še posebno s človeškim materialom iz vzhodne Evrope, z Balkana in Italije, ki so ga dobivali sem v stotisočih na leto.

Toda ta slednji človeški material je bil vzlic vajenosti nizkemu živlenskemu standardu vendarle dostopen naukom upornišтва in zahtevam po večjem kosu kruha.

Delodajalci so to razumeli in bili na vse pripravljeni. Ko so v neki rudotopilnici v državi Utah zastavkali "beli" ameriški delavci, so bossi stavko zadušili z Bolgari, ki so jih od nekje importirali. Dali so jim veliko barako za stan, jo ogradili na par akrih zemlje, jim dali ovac, če-

bule in kruha, in to je bilo vse, kar so potrebovali.

Ponekod so zadušili stavke z zamorci, ali z Litvinci, ali s kakimi drugimi stavkokazi, ki se niso niti zavedali, da igrajo Judežovo vlogo. Npr. nekoč v Leadvillu, Colo., s priseljenci iz Bosne in Hercegovine.

Izzemalcem nevednega priseljenišтва so veliko pomagale tudi krize, depresije ali kakor že so jih imenovali. V prejšnjih krizah so se mnogi vrnili s svojimi prihranki v stari kraj, drugi so begali za delom in trpeli pomanjkanje.

V krizi, ki je nastala leta 1929, pa so ljudje kar tu ostali. Le redkokdo se je podal "nazaj" v stari kraj, kajti vedeli so, da je kriza splošna in kdor je imel prihranke, ne da bi jih izgubil v bankah, v delnicah ali v nepremičninah, si je lahko z njimi tukaj pomagal. Drugi so morali iskati vladno pomoč.

V "depresijah", ki jih je bilo mnogo v tej deželi, večjih in manjših, je bil najbolj prizadet povprečen "greenhorn", njegova žena in otroci. Prišli so v tujo deželo v veri, da je tu v izobilju kruha in dolarjev, pa čestokrat niso imeli ne prvega ne drugega, ne zato, ker bi manjkalo žita in mlinov, zlata in srebra, ampak zaslužka si niso mogli dobiti.

Doba masnega priseljevanja v Zed. države je bila zlat rudnik tudi za razne pustolovce in pijavke, ki so prežale na od ust pritrpane dolarje malih ljudi.

Kdo se je takrat sploh brigal za gesla o socialni zaščiti, za sprejem zakonov proti krivicam, za varnostne naprave pri delu in za protektiranje nevednih emigrantov pred goljufi, ki so jih drli na vseh koncih in krajih! Delovali so ali kar naravnost s poseganjem v delavčeve žepe, ali pa

pod masko narodnjaštva, vere, šifkartaštva, in pa z obljubami, da te rešijo garanja v fabriki in rudnikih, ako kupiš farmo, delnice, ali pa stavbišča, kajti le to te bo osvobodilo iz ekonomske odvisnosti. In ljudje so kupovali delnice oljnih družb, kjer ni bilo nobenega olja, delnice zlatih rudnikov, ne da bi bilo kaj drugega zlata v njih kot cekini, ki so jih dobili prodajalci za svoj lepo natiskan delniški papir, in kupovali so far-me mnogoteri v takih krajih, kjer ničesar ne raste.

Unijskega delavstva je bilo takrat malo. Peki so bili najboljše organizirani, a slabo plačani in delali so v mizernih razmerah. V velikih mestih so bili v unijah tudi tesarji in zidarji in pa veliko premogarjev.

Stavk je bilo mnogo, a le malo dobljenih. Kar se jih je delavstvo tu pa tam poslužilo, so navalili nanj oboroženi biki v službi kompanij, policija, potem še šerif s svojimi deputiji, in če še to ni bilo dovolj, jim je prišla na pomoč varovati "red in mir" državna milica in končno čete zvezne armade. Silno težkega in hudega so pretrpeli delavci v takih bojih.

Mnogi izmed naših ljudi so se tolažili, češ, "saj ne bomo zmerom tukaj! Prihranimo še nekaj in se vrnemo v domovino."

Pa so ostali večinoma tu — živeči in oni, ki so morali predčasno v grob vsled nezdravega dela, izgarjanosti, stavk in pobojev.

Skozi vso to dobo je bila tudi med priseljenci iz slovenskih krajev mala skupina ljudi, ki jih je učila razredne zavednosti in jim dokazovala, da je proti izkoriščevalcem edino sredstvo delavska organizacija, proti ignoranci izobrazba in proti hlapčevstvu samozavest in ponos.

Ta mala skupina je potrebovala glasilo, ki bi služilo samo tem nazorom. Po skušnjah, ki jih je imela z drugimi listi, je izprevidela, da edino, ako si ustanovi svoj časopis, bo imela zagotovilo, da bo služil koristim delavcev in nikomur drugemu.

Tako smo dobili v januarju leta 1906 PROLETARCA.

Skozi vseh svojih štirideset let je bil eno z onimi, ki se bore za resnico in pravico. Vsakozi je služil edino namenom, radi katerih je bil ustanovljen. V vsaki razredni bitki je bil z delavci. V vsakem volilnem boju je bil v kampanji proti izkoriščevalcem. Vsakozi je učil, da je resnična rešitev delavskega razreda mogoča samo v socializmu.

Le v socialistično urejeni družbi izginejo vzroki, radi katerih imamo izkoriščevalce in izkoriščane, imperializem in podjarmljenja, svetovna pokolja in civilne vojne ter mnogo narodov in kolonijalnih ljudstev na dnu ignorance.

Proletarec je zvesto vršil svojo dolžnost v borbi za delavčeve in splošne ljudske pravice. Bil je v ospredju naporov proti sejalcem nevednosti, proti zavajalcem vseh vrst in proti sistemu, ki je kriv vsega zla na svetu.

Uprava Proletarca je vedela, da bo le majhen del slovenskega delavstva znal ceniti vrednost dela, ki ga vrši, in da bo večina rajše podpirala zavajalce in zavajalne liste, kot pa tega, ki samo delavstvu služi. Včasih je bilo teh zavednih delavcev tako malo, da so svoj borbeni list vzdržavali le z največjimi težavami. In ko je tu pa tam izgledalo, da jih ne bo več mogoče premostiti, so se za svoj list potrudili toliko bolj in ga obvarovali.

Tako je šlo skozi štirideset let. Za nami boji in trud, porazi in zmage. Veliko tega, kar se je glasilo pred štiridesetimi leti za skrajno radikalno in prekucuško, je sedaj že uveljavljenega v zakonih. Ampak pot do naših glavnih ciljev je še dolga. Še bo treba naporov in bojov! Proletarec bo vztrajal v njih! Štirideset let borbe za sabo mu je v prijeten spomin. Naloge, ki jih ima pred sabo, so mu v ponos.

Proletarec je glasnik bodočnosti. Ne gleda nazaj in ne tarna nad prošlostjo. On hoče naprej, v nov svet, v socializem!

Torej dalje k ciljem!

Žarki upanja zasijali tudi na navadnega človeka.

(D. R. Fitzpatrick, St. Louis Post Dispatch.)

Anton Shular:

NA DRUŠTVENI SEJI

NA dnevnem redu je čitanje dopisov. Društveni tajnik nevoljno čita apel iz upravnika delavskega lista Proletarca za finančno pomoč. Nekateri člani zdehajo od dolgega časa ob poslušanju stare pesmi o večni borbi za obstanek delavskega lista.

"Nobeden resnično neodvisen delavski list se ne vzdržuje z naročnino in oglasi," poudarja apel s pismu, "posebno ne, ako nima za sabo močne organizacije ali unije. Tako je tudi obstoj Proletarca v veliki meri odvisen od prostovoljnih prispevkov somišljenikov in naprednih delavcev, ki se zavedajo važnosti in potrebe delavskega tiska. Kljub nizki plači osebja, je list zašel v gmotne stiske. Podražilo se je vse: tisk, papir, poština itd. Prisiljeni smo torej, četudi neradi, da se obrnemo za gmotno pomoč na somišljenike in napredna društva."

Med čitanjem sedi predsednik kot bi mu kdo podtaknil žebelj na stol in vrti kladivo v rokah ter nervozno vleče ogorek cigare. Ozira se po članih, ki sede ob steni. Pogled se mu ustavi na rdečeličnemu Majku, o katerem ve, da je zelo hud na Proletarca, četudi sam ne ve zakaj. Majk se šteje med najbolj radikalne in napredne delavce — dokler to nič ne stane. Predsednik mu skrivaje nalahno pomežikne in malce pokima.

Tam v kotu sedi dolgokraki Jack, zvest naročnik Proletarca, ki vleče iz svoje koruzne pipe in puha oblake dima, ki se vije pod nos sosedovemu Jožetu, o katerem je znano, da ne mara tobaka.

Jack pazljivo posluša čitanje, oči se mu kar iskre, češ, sedaj je prilika, dobiti vsaj eno "kljuko" podpore njegovemu najbolj priljubljenemu listu. Pri vsaki priliki ima dobro besedo za Proletarca — in tudi dolar. Če kdo v družbi nasprotuje njegovemu mnenju glede tega lista, je pripravljen podpreti svoj argument tudi s pestjo.

Tajnik preneha z monotonim čitanjem in položi pismo na mizo. "Slišali ste spet eno prošnjo. Kaj mislite o tej stvari?" povzame predsednik besedo. "Diši po fehtariji, kaj ne?" Molk. Večina nestrpno čaka, da predsednik udari s kladivom po stojalu, na katerega se naslanja, da ukaže "Z dnevnim redom naprej." Jack čaka zaman, da se bi kdo drugi oglasil v prilog prošnje. Ko vidi, s kakim zadovoljstvom dviguje predsednik kladivo, se brž oglasi za besedo.

"Veste," začne Jack, "vsa resnično napredna društva prispevajo po svojih močeh za ta delavski list, kar lahko razvidite iz seznama pri-

spevatelev. Ne bi lepo izgledalo za naše društvo, če se jim tudi mi ne pridružimo. Lahko damo iz blagajne petak, ne da bi koga bolelo, zraven pa lahko kdo priloži kak kvoder. Jaz sam dam dolar. Predlagam, da se da pet dolarjev iz blagajne in da se med člani nabirajo prostovoljni prispevki."

Predsednik se muza in zmagovalno ozira po dvorani, ker sodi po nezadovoljnih obrazih, da Jackov predlog ni padel na simpatična ušesa. "Vidiš," pravi, "saj predloga nihče niti ne podpira."

Majk se ne more premagati, da ne bi izkoristil ugodne prilike, da lopne po neljubem Jacku in Proletarcu in se oglasi za besedo. "Vidite, bratje," začne dokaj hinavsko in demagoško, "to je sicer res dobra stvar, pravim, zelo dobra stvar, ampak kaj, bože mili, ko pa je naša blagajna v strašno slabem položaju, in sicer tako, da kljub naši najboljši volji ne moremo pomagati. Četudi bi imeli močno društveno blagajno, bi bila vendar naša prva in sveta dolžnost, pomagati našim starim članom." Zadovoljno se ozre po dvorani in sede. Splošno odobravanje. Majkova popularnost se je spet dvignila za nekaj zarez.

Tudi Štuc, ki je bil "velik" socialni demokrat že v Nemčiji in je podpiral vse, kar je bilo dobrega — za grlo, je porabil priliko, da je pobral kamen in ga zalučal v neljubo stvar. "Veste," začne, "mi smo siti te večne fehtarije in za moje kvodre ne bodo več Čikažani kadili cigar. Če pa ima brat Jack res kaj dolarjev odeveč — mislim pa, da mu jih ne preostaja — naj jih kar lepo sam da, pa mirna Bosna."

Jack bi jim rad še enkrat odgovoril in utemeljil svoj predlog, ker pa nastane v dvorani splošen nemir, se vsede. Predsednik konstatira, da predlog ni bil podpiran in udari s kladivcem v znamenje, da se z dnevnim redom nadaljuje.

Jack je silno razjarjen, pograbi klobuk in z dolgimi koraki odide. Pri vratih se še enkrat obrne rekoč: "Fantje, še bo slabo na svetu!"

Majk je pa pod točko "razno" predlagal, da se iz društvene blagajne plača za sodček piva in da se ga po seji spiije društvu — na zdravje. Podpora od več strani. "Soglasno sprejeto," izjavi predsednik.

* * *

Kako povsem drugače je na tistih društvenih sejah, kjer prevladuje razumevanje, resnična potreba in čut dolžnosti do podpiranja delavskega

tiska in delavskih ustanov, ki služijo delavski izobrazbi. Kjer so člani pri vsaki priliki pripravljeni podpreti vsako napredno delavsko stvar gmotno in moralno.

Kako popolnoma drugače se človek počuti, ko sedi med zavedno delavsko skupino. Ponosen si na svoje tovariše in vesel, da si član takega društva.

Kje drugje naj delavski tisk in delavske ustanove iščejo podporo, ako ne pri tistih, katerim delavski listi služijo? Kam drugam naj se obračajo za pomoč? Ali naj izgine še to, ki nam kaže luč resnice in pot k cilju?

Ne — ne sme izginiti!

Zato mora in bo skrbela tista delavska manjšina, ki se zaveda važnosti delavskega tiska.

Nasprotstvo taki podpori med delavstvom izvira iz gole sebičnosti, kjer pride lastni "jaz" naj-

prvo v poštev, največ pa vsled nevednosti.

Kapitalistično usmerjeno časopisje zagovarja sedanji družabni red, ki prinaša vojne, krize, brezdjelje in izkoriščanje; pravi, da je to najboljši red in da mora tak ostati nespremenjen na veke. To zavajalno časopisje ima poleg vse podpore v oglasih in z oglasi ter drugače od tistih, ki jim služi, podporo tudi od ogromne večine delavstva, ki se ne zaveda, da s tem pljuje v lastno skledo.

* * *

Da, "fehtarija" je povsod. Ampak navadno je najmanj nasprotstva proti tistim kolektam, ki služijo zavajalnim svrham — ki služijo reakciji, da drži delavce v temi.

Saj na primer ena sama božična kolekta ene večje fare prinese več kot znašajo vsi prispevki Proletarcu skozi vse leto.

Anton Korošec:

DVE PISMI

MATERINO PISMO:

Zakaj ne pišeš nič domov?
Vsaj eno samo drobno pismo...
Dozdej ga še dobili nismo,
in tudi drugih ne glasov!

Kako se tam ti kaj godi?
Si zdrav? Pri tebi je v navadi,
da boš spomladi se prehladil,
če dež le malo porosi.

Pri nas doma smo zdravi vsi,
otroci rastejo počasi,
pa smo veseli, zdravi, včasih
le mene v prsih zaboli.

Nič novega ni z naših laz,
samo to, da se Jokelj ženi.
Odkar odšel si, od jeseni
še vedno je enako mraz.

Pa kmalu bo prišla pomlad,
povsod se bo začelo delo,
rastline vzklijejo veselo;
Midva sva stara z atom, mlad

si ti, močan in velik, čvrst!
Pomagaj atu si orati,
na Mahu meni pa rahljati
na vrtu težko, mokro prst.

Čebelam panje bi odkril,
škropil cvetoče, sadno drevje,
po drva hodil na gričevje,
do smrti z nama skup bi bil.

Oženil bi se na jesen,
na stara leta bi zibala
dva tvoja lepa sinčka zala —
Kaj pišem? To je le moj sen!

Ti pa odšel si ravno zdaj,
ko vojska bije se, k vojakom.
Da konca skoraj bi dočakal,
da vrnil bi se spet nazaj!

Če ubijejo te... Jaz ne vem,
kaj blede se ubogi glavi...
Ubit si ležal v snu na travi.
Na to pomisliti ne smem.

Želim ti srečo ko za god,
kot mora mati jo želeti,
želim ti srečo vso na sveti
na tvojo negotovo pot.

SINOV ODGOVOR:

Goreče solze iz oči
na Vaše pismo so privrele.
Že dolgo niso več vesele,
kako ste dobro sanjali!

Za vas zares sem že umrl,
za tihe Laze in njih cvetje,
za njih zeleno razodetje.
Kot v deblo hojevo se črv

enkrat za vselej v lub zaje,
vsega prevotli in prevrta,
tako je študij moj prevrtal
preprosto kmečko mi srce!

Oženil se ne bom nikdar!
Od daleč le bom gledal srečo,
igral na dušo bom drhtečo,
nepokoj bo moj gospodar.

Doslej rodil sem le osat,
vendar se nisem pogospodil,
zato mogoče le obrodil
nekoč bom dober žlahten sad.

Zares, če le ne bom ubit,
če ne požge požar me bojni,
in ravno v tej poslednji vojni,
ko naše sonce gre v zenit.

Bodite zdravi še naprej!
Pozdravite tri naše krave,
drevesa in zelene trave!
Pozdravite jih za vselej...

(Pripomba: Avtor gornjih pesmi
je padel v partizanski borbi.)

Portret grozot, ki jih je fašizem uganjal v Evropi. Sedaj ga je konec!

(Slika posodil Industrial Worker.)

KATKA ZUPANČIČ:

Nasedla barka

V TEKU zadnjih let se je po svetu razlilo toliko nepopisnega gorja, da je gorje zadnjega desetletja — sicer manjše in povsem drugačno, a še zmerom gorje — že skoro napol pozabljeno. Vse pogostejše se slišijo in čitajo takile in tem podobni vzdih:

"Takrat? O, takrat nismo vedeli, kaj je pravo, resnično hudo... Takrat smo bili še srečni..."

Čemu bi se torej stari, nenasitni kapitalistični volk moral poboljšati in zmanjšati svojo samogoltnost, ko mine vojna? Saj smo bili takrat še srečni...

Zabrisal se je spomin na množice, ki so se brez dela in kruha in strehe potikale po parkih, pod mostovi, po mestnih smetiščih.

Zabrisal se je spomin na upadla lica; na trude, otopele, ali pa od notranjega gneva žareče oči; na blede, neobrite obraze, ki so pod prisiljeno, trpko nasmehljanostjo skrivali svoje brezmejno razočaranje, razbite upe, ali pa skelečo bol ter komaj utolažljivo zavistno sovraštvo do vsega, kar se je še moglo gibati v kolikor toliko normalni črti.

Obledel je spomin na bedna, usločena telesa, ki so tavalala po cestah in ulicah, ponujajoč svoje roke od vrat do vrat: "Morda imate kaj dela zame..." Ali pa so razkazovala razno drobno, ceneno frčkarijo: "Morda bi kaj kupili..."

"Morda bi kaj kupili...?" Bil je to eden od mnogih, ki so pozvonili na naših vratih. Prilično mlad je bil še in izjemoma živahen. Po njegovi zunanosti in nastopu se je dalo sklepati, da mu pomanjkanje še ni sedelo doma za mizo.

"Dva otroka... Noske pritiskata na šipo, čakata, da jima prinesem večerjo..."

Vedela sem, da pretirava, kajti ob lepem poletnem vremenu so okna odprta.

"Dajte, kupite... Saj vem, da ne potrebujete. Toda žena, dva lačna otroka in še očeta imam pri sebi — jaz pa ob službo! Mar naj beračim...?"

Pomanjkanja se je še nekako otepal, ali strah ga je že prijemal v klešče. Poznalo se mu je to na temnih švigajočih očeh. Zahvalil se je in odropotal dalje s svojim velikim že napol praznim kovčgom.

Ni minulo pet minut, ko pridrsa izza vogla drugi. Ta je bil pravo nasprotje prejšnjemu. Star, betežen, skoro že belolas, v plečih upognjen visok mož. Brez besede odkrije škatljo in me pogleda medlo in ravnodušno, kakor da bi

hotel reči: "Saj vem, da ne bo nič. Pa vseeno, ker sem potreben..."

Zgibalo se je sočutje v meni, ampak pamet mi je narekovala: "Oh, to je pa nerodno... Glejte, pravkar..."

"Vem. In razumem," me je prekinil, pa s tresočo roko potiskal črni pokrov zopet nazaj na široko, plitvo, do vrha polno škatlo iz lepenke.

Zasmilil se mi je. "Morda bi le imeli kakšne gumbe, ki bi mi utegnili služiti..."

"Ne, ne. Vse kar je prav. Hvala vam za dobro voljo." Zroč po ulici za onim je zmajevaje tiho pripomnil: "Pa sem ga prosil, naj bi ta konec pustil meni..."

"Kaj se hoče! Skrb ga tare, in skrb ne pozna obzirnosti. Družino ima, zaslužka pa ne. In še očeta ima pri sebi..."

Stari mož je obmiroval na mestu in se počasi ozrl. Komaj vidne rdeče pege so se mu pokazale na bledem, nabranem obrazu. Hotel je nekaj reči, pa se je premislil. Pač pa je pridržano, pretrgano ponovil moje besede: "...in še očeta ima pri sebi..."

Dirnila me je nova misel: Tadvda se nemara poznata. Nemara sta si oče in sin... Ah, saj ni mogoče. Kakor noč in dan sta si različna.

Čez kako uro sem starega moža našla sedečega na naši trati. S hrbtom ob drevesno deblo naslonjen se ni gibal. Glava mu je visela na prsih. Klobuk mu je ležal ob nogah. Upajoč, da spi, sem se mu strahoma približala in se globoko oddahnila. Ni bil mrtev, a tudi spal ni. Ždel je predse in dvignil glavo šele, ko sem ga vprašala, dali mu je slabo.

"Ni mi slabo, le slab sem," je odvrnil.

Odšla sem v hišo, nalila v plosko stekleničico nekaj požirkov žganja ter natočila velik kozarec vode. — Za spoznanje začudeno me je pogledal, se prav narahlo nasmehnil in molče sprejel oboje.

"Morda ste lačni?"

"Lačen...? Morda sem, Ampak jedel?" Odmaal je z glavo. "Ne, jedel ne bi."

Tedaj šele sem uzrla škatlo, ki jo je bil zagnal od sebe pod grm, da se je drobnarija raztresla po travi. Hitela sem pobirati in prisiljeno dobre volje sem dejala, da se bo navsezadnje nekaj njegove robe vendarle prijelo mojih rok. "Tale traki, na primer, pa tale krtačka—koliko stane?"

Odmahnil je z roko. "Ne sprejemem centa. Hvaležen vam pa bom, če obdržite vse skupaj."

Za vašo naklonjenost. Zame je itak vse končano ..."

Dobro sem slišala zadnji stavek, čeprav ga je izrekel komaj slišno. Potajila sem se in se še nadalje silila z dobro voljo. "Tako se pa ne gremo," sem se smeje pobranila. "Če bi ljudje morali plačevati za vsako malenkostno uslugo, tedaj bi kmalu i 'dobro jutro' na cesti ne bilo več zastonj."

"Saj ni zastonj. Na vsak pozdrav odzdravljamo, če ne — je zamera ... Jaz — jaz pa vam tegale," je pokazal na stekleničico, "ne bom mogel nikoli povrniti. Ker jaz, veste, sem — sem tisti oče, ki ga ima sin pri sebi ..."

"Ooo —"

"Da, da, daleč me je zaneslo. — Mili Bog!" je vzdihnil, "imeti hišo s prodajalnico, dobro pridno ženo, otroke, ki sva jih vzgojila, pa se na stari dan sam in brez vsega naslanjati ob tuje drevo —"

Zadnji požirek je izcedil iz stekleničice ter si poplaknil z vodo.

"Sin, ki vam je obesil nekaj svoje šare, je advokat. Moder, o, z veliko žlico je zajemal modrost ... Prihajal je k meni v trgovino. Vse mu je smrdelo po plesnobi in vihal je nos ter drezal: 'Ti, oče, si bedak. Že trideset let zbiraš po centkih, pa ne prideš nikamor. Drugi, ki niso potočili niti ene potne srage, se pa valjajo po tisočakah. Vem, ti se še zmerom držiš bedastega zastarelega nazora, da je bolje imeti vrabca v roki, nego loviti goloba na strehi. Pa ne pomisliš, da ti utegnejo moderne verižne prodajalne na desno in levo zadaviti vrabca v roki. Golob pa bo medtem odletel ...'"

Tako in enako mi je dan za dnem pel. Pa da se naj otresem svoje starokopitnosti. On da mi bo priskrbel delnice, bonde. Meni da ni treba drugega kot da se podpišem. 'Ne veš, oče, da je mati potrebna počitka, in ti tudi? V Californiji se bosta lahko nastanila, ali v Floridi ...' Težko se je bilo ustaviti skušnjavi in sem se podpisal v svojo in ženino pogubo ..."

Umolknil je.

Prav lahko si ga mi je bilo predstavljati v mali trgovini, kjer je velik, nekoliko neroden in motovilast, vendar zmerom dobrodušen stregel svojim zvestim odjemalcem skozi celih trideset let.

Prav lahko si je bilo predstavljati sina, ki je vihaje nos prihajal v trgovino ter tiščal v očeta: Florida, California, solnce, počitek. Nič več skrbi ... Daj podpiši ...

In lahko si ga je bilo predstavljati sedečega zvečer pri kuhinjski mizi. Zamišljen si podpira glavo. Ne, nikoli mu ni bilo do bogastva. Toda miren, brezskrben večer življenja — mar si ga ni zaslužil? Mar ga ne dolguje ženi? "Kaj praviš,

žena, ali naj poslušam sina?" Žena zmigne z rameni, vzdihne. Težko se je odločiti. Če bi človek vedel. Noge so utrujene. Še kakih pet, morda šest let, če ga verižne trgovine prej ne udušijo — in potem? Prihrankov ni. Bili so otroci in dohodki so sproti kopneli.

Zdaj, ko bi z ženo lahko po nekoliko devala na stran, je pa trgovina opešala. Donaša komaj toliko, da se krijejo davki in stroški in drugi izdatki za preživljanje. Prodati bo treba vse skupaj. Malo bo vrglo. Stisniti se bosta morala z ženo v kakšnem stanovanjskem kokošnjaku ter živeti od malega po malem, komaj po mišje. Pa vkljub temu bi jima prejkone zmanjkalo ... "Žena, Bog mi pomagaj, tvegaj bom ..." Ni mu bilo do bogastva, le do počitka mu je bilo — do lepega mirnega večera, preden se zgrne noč nadenj in nad ženo ...

Mož pod drevesom je stresel z glavo. "Oh, saj ne očitam nikomur, najmanj sinu. Mislil je dobro in urezal se je tudi sam. Ali ne tako, kakor sem se jaz. On je še mlad, za mano jih je pa šestinsedemdeset. Mene je pregovoril, svojega tasta ni mogel. Zdaj ga tast podpira. Oče ga ne more. Oče ne more preživljati niti sebe. Stiska se pri sinu, odvisen od drobtin sinovega tasta ... Fej!

Druga deca? O, da, več jih je. Ali nobeden od njih nima prostora za naju oba ... Žena je pri eni najinih hčera. Po sedem in štiridesetih letih skupnega življenja — ločitev. Tako se nama je uresničila sanja o miru in počitku —

Ob nedeljah popoldne sva se z ženo srečavala. Pristradal in pritiščal sem si nekaj dolarjev za te najine sestanke. Sestajala sva se v majhni poceni gostilni. Teman, zakoten prostor je bil to. Vendar se je nama zdel lep in svetel. Saj sva bila skupaj in z nama so bili spomini. Pa lagala sva, oh, kako sva lagala drug drugemu!

"Kako ti je, žena? Kako se počutiš?" — "Dobro, boljše mi ne more biti! Še preveč so obzirni do mene. Pa ti?" — "Takisto je z menoj, hvala Bogu!" In sva stresala iz rokava razne izmišljotine, da sva podpirala debele laži."

Okrog usten mu je vzdrhtelo. Premagal se je ter nadaljeval: "Predzadnjo nedeljo je ni bilo. Zadnjo tudi ne. In sem se odpeljal k nji.

Čez sedemdeset let ji je. Pa se je uboga duša vicala s tremi porednimi vnuki sama doma. Tedaj sem vedel, da ni le domotožje, ki jo suši.

Ali ko sem zvečer tistega dne vse povedal sinu in snahi — kaj sem slišal? "No, in?" Tako se je odrezal sin. Snaha pa je pritrdila: "Boga naj zahvali, da je še za kakšno porabo ..." Zagorelo je v meni, komaj sem se še brzdal. Snaha pa je imela še več tega na jeziku. Opomnila me je, da bi se tudi jaz lahko domislil, kako bi si Ed in

ona rada privoščila nedeljske popoldneve in večere.

To pa je bilo zame dovolj in preveč. "Čigava otroka sta ta dva?" sem vprašal kazoč na njuna otročaja. "Vajina, vajin zarod je to. Midva z ženo sva že izpestovala svoj zarod. Nihče ne more zahtevati, da bi se kdo mučil še z zarodom svojih otrok, posebno ne, če so udje stari nad sedemdeset let. In ti, sin," sem se obrnil do sina, "vidim, da ti je treba osvežiti spomin. Pet vas je bilo. Vseh pet sva z ženo postavila na noge. Vse to je bila najina sveta dolžnost. Ni pa bila več najina dolžnost podpirati otroke, ko so bili že sposobni in zreli za delo. Ni bila več najina dolžnost, zalagati recimo tebe do tvojega dva- skoro triindvajsetega leta. Pet okroglih tisočakov si v svojih zadnjih štirih letih šolanja porabil. Če bi imel kaj vesti, bi moral vedeti, da nama tistih pet tisočakov dolguješ... Vem, da nama zdaj vračati ne moreš. Ali vsaj nekaj upanja nama lahko daš!"

Naštel sem mu jih še več. Ali kaj sem dosegel? To, da sta se spogledavala, češ, mar se starcu meša? In pa dali živim sedaj od zraka, sta me vprašala. Tako sem se zameril na vse strani, ali meni bi bilo že vseeno. Za ženo mi je, ki tiho trpi in hira. Pohlevna in boječa se ne more in ne zna braniti. Srce se mi krči ob misli nanjo..."

Bilo je prvič, da se je bil mož do dobra razvnel. Brž ko se je pa misel njegova zopet povrnila in kakor že stokrat prej obtičala na tiru, ki ni vodil nikamor, je ugasnila iskra ogorčenosti v njegovih očeh, je upadel njegov zamolkli, upor- no doneči glas, so se mu besede zopet trgale, in roke so mu zopet kakor mrtve obležale v naročju.

"Ustrašila se me je, sirota, in vesela me je bila. Položila je dete, ki ga je držala v naročju v voziček, ali udarilo je v strašen vrišč. Dvignila ga je zopet in opazil sem njen napor. Obraz ji je posinel, tako je slabotna. Naj da dete meni, sem ji dejal. Dete pa se me je branilo in zavreščalo še huje. Kakor imam deco rad, tega drobljanca bi bil najrajši zadavil. Ostala dva sta se drla v kotu na tleh ter trgala neko knjigo. Vzela jima jo je iz rak — "Jezus, odkod sta si jo prinesla...?" V hipu se je spomnila moje navzočnosti in odmahnila z roko, češ, nič hudega. Ali meni ni ušel njen veliki strah. Tako, to ti je Florida... To ti je mirni večer, žena... Zgrizel bi se bil od kesanja in žalosti.

Postreči mi je hotela. Odščipnila je mrvo od tega, mrvo od onega — da se ne bo poznalo... Kruh najine hčere, kako grenak je bil! Nič slajši od sinovega! Zastajala je nama beseda. K lažem

se nisva mogla več zatekati. Saj ne vem, kdaj sva se objela..."

Obrisal si je oči in se trudoma dvignil. Potegnil si je klobuk globoko na čelo ter se odpravljaj. Še bolj se mi je zdel upognjen v ramenih. Komaj je premikal noge. Na škatljo se ni ozrl.

Pobrala sem jo s tal, pa stopila za njim. Molče sem mu jo izročila. Molče mi je ponudil in stisnil roko.

Zemljišče na onostran naše garaže je bilo tiste čase še prerija. Pod večer tistega dne so otroci brodili po visoki travi. Skovikaje ter pehaje se med sabo so nekaj pobirali.

Slutnja me ni varala. Bilje se je zibalo v vetru in na bilju se je zibal črn pokrov. Nedaleč proč pa je molel iz plevla vogal plitve prazne škatle — kakor konica nasedle ter napol potopljene barke....

Ana Vrhek:

Sestri izgnanki

ŠKRJANČEK žgoled je nad poljem veselo,
na njivah bogatih je klasje zorelo,
dišale so trate, šumeli gozdovi,
in polje v sto živih je barvah cvetelo.

Hodili sva skupaj po pisanih tratah,
prepevali pesmi sva naših deklet,
kako je radosten in poln bil zanos
vseh najinih misli radostni polet.

Ne kloni zdaj glave, o sestra izgnanka,
glej v zarjah že naša obzorja žare,
spet pel bo nad poljem škrjanček veselo,
spet s cvetjem obrobljene bodo steze.

V svobodi zadihala zemlja bo naša
in narod junaški slavil bo svoj dan,
iz temnih dni suženjstva v novo življenje
bo šel vriskajoč preko cvetnih poljan.

Anton Slabe:

KAM VODI POT?

KAKOR v prvi svetovni vojni, tako tudi v sedanjosti slišimo visoko doneče fraze o potrebi trajnega miru. Razglašene so bile štiri svoboščine — svoboda govora, svoboda vere, svoboda pred bojaznijo in svoboda pred pomanjkanjem.

Združeni narodi so v svojih deklaracijah poudarili, da mora biti ta vojna zadnja, agresije odvrnjene, vsa miroljubna ljudstva se morajo združiti v mogočni kombinaciji in vzdrževati ter ščititi mir z vsemi razpoložljivimi sredstvi. Trajni mir naj sledi zaključanju sedanje vojne.

Ponavljajo se besede in deklaracije o potrebi formiranja mednarodne policijske sile, ki naj bi skrbela za očuvanje in ohranitev teritorialne nedotakljivosti in neodvisnosti vsake države, male in velike. Besede in deklaracije sličejo onim v pogodbi, katero so podpisale države, ki so pred sedanjo vojno tvorile Ligo narodov.

Vse, kar se sedaj naglaša, je bilo izrečeno pred in po končanju prve svetovne vojne. Za svet je bila sprejeta ustava, vsebujoča vse elemente moralnih in fizičnih obveznosti. Predsednik Wilson je to ustavo predložil senatu, toda koalicija republikancev in demokratov jo je zavrgla. Ustavo so odobrile Velika Britanija, Francija in Italija, pozneje pa Nemčija in sovjetska Rusija.

Resolucije, deklaracije in zagotovila ne pomenijo ničesar, če državniki in izvoljeni uradniki nočejo kooperirati zaradi osebnih in političnih teženj ter začasnih materialnih koristi. Pehanje za oblast in kontrolo se še vedno opaža v vseh državah. Resolucije in deklaracije ne bodo premotile ljudi, ki so se nekaj naučili iz nauk zgodovine zadnjih let.

Velika Britanija se ni odpovedala imperialistični politiki, čeprav je Amerika rešila njen imperij v prvi in drugi svetovni vojni. Šla je dvakrat v vojno pod geslom, da je treba očuvati demokracijo. Vprašanje je, koliko demokracije bodo dobila ljudstva v kolonijah britskega imperija po zaključanju vojne.

Mnogi trdijo, da ni bila Nemčija dovolj kaznovana v prvi svetovni vojni. Zavezniške armade bi bile morale vkorakati v Berlin in to bi bil nauk Nemcem, da so bili v resnici poraženi. Hitler je v svojih govorih vedno naglašal, da Nemčija ni bila poražena, temveč le izdana po svojih voditeljih. On je vžgal bojno razpoloženje med Nemci in jih pridobil za agresije v upanju, da bodo nemške sile podjarmile ves svet.

Zavezniki so obsodili voditelje Nemčije pred vsem svetom in besede z obsodbo vključili v versajsko pogodbo, da jih je lahko vsak čital. Ampak besede so ostale besede. Zavezniki so sicer pritiskali na nemško republiko in jo končno uničili. Oni so v glavnem odgovorni, da je prišel Hitler na krmilo. V očeh večine nemškega ljudstva, ki se je zvijalo v ekonomskih krčih, je postal Hitler simbol odrešenja. To bi bilo sprejelo vsakega voditelja, ki bi mu obljubil pomoč.

Hitler in člani njegove gänge so razvili silno propagando, ki je dobila odmev v mnogih državah. Naglašali so, da Nemčija potrebuje več prostora za svoj obstanek. Pripravljali so se na ropanje in gradili ogromno vojaško mašino.

Velika Britanija in Francija sta mirno gledali, ko je Hitler gradil vojno mašino. Storili nista ničesar v šestih letih pred izbruhom druge svetovne vojne. Hitler je imel celo mogočne prijatelje v obeh državah, ki so upali, da bo zagnal svoje legije v napad na Rusijo in strl boljševizem.

Spoznanje je prišlo prepozno. Velika Britanija in Francija bi bili lahko videli, kaj se godi pred njunima nosoma. Lahko bi bili ustavili oboroževanje Nemčije, ki je bilo kršenje provizij versajske pogodbe, toda nista skušali niti ustaviti Hitlerjevih čet, ko so vkorakale v Porenje. Britska reakcija in kapitalisti, ki so hoteli ohraniti svoj kapital in trgovino, so se pridružili pacifistom in ignorirali nevarnost, ki je pretila svetu s strani agresivne Nemčije. Obe, Velika Britanija in Francija, sta morali plačati ceno za svojo zablodo. Francija je morala kapitulirati pred Nemčijo in Velika Britanija je bila v nevarnosti invazije.

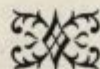
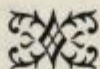
Sodba je, da bi bil Hitler zdrobil Veliko Britanijo, ako bi jo bil invadiriral po kapitulaciji Francije. Diktator je imel drugi načrt in udaril je po sovjetski Rusiji. To je bila njegova največja napaka. Hitlerjeve armade so sicer zmagovali v prodiranju preko Rusije, toda vojna sreča se je obrnila pri Stalingradu. Tam so Hitlerjeve sile doživele prvi velik poraz in temu so sledili drugi.

Britska zunanja politika pod vlado premierja Chamberlaina je bila za pomirjenje Hitlerja, ki se je bridko maščevala. Velika Britanija in Francija bi bili lahko stopili na prste Mussoliniju, preden je poslal svoje čete v Abesinijo, kakor tudi Japoncem zaradi agresije v Mandžuriji.

Tega nista storili. Odklonili sta celo pomoč španskim lojalistom in s svojo politiko "nevtralnosti", katero je podpirala tudi Amerika, pokopali špansko republiko. Diktator Franco bi moral biti hvaležen reakciji v Veliki Britaniji in Franciji,

ker mu je v civilni vojni toliko pomagala.

Bojazen je, da trajnega miru ne bo po zaključku sedanje vojne. Interesi velesil, ki naj bi postavile podlago takemu miru, se križajo. Dva sistema sta v konfliktu in zbližanje ni mogoče.

Marya Omahen Mohar:

NEKAJ O ONIH, KI DELAJO MED NAMI V KORIST VSEGA NARODA

UREDNIK "Proletarca" Frank Zaitz mi je že dostikrat rekel, "daj no, oglasi se s kakim prispevkom v Majski glas, ali pa v Ameriški družinski koledar, da ne pozabiš slovenščine!"

Ampak to res ni tako enostavno. Vedno sem bila mnjenja, da mora človek tudi kaj "vedeti", predno kaj napiše.

A tale moj članek ni odmev ne na prvo ne na drugo, pač pa le izraz skromnega razmotrivanja in v iskreno priznanje tistim, ki se trudijo v prid ameriških Slovencev na kulturnem in delavskem polju.

Odločila sem se omeniti nekaj imen takih; vseh ne, ker sem v tem oziru še vedno nekaj "greenhorn", pa prostora bi ne bilo dovolj. Prišla sem v to deželo pred trinajstimi leti še kot otrok.

Za slovenstvo sem se vednoanimala. Kajti tam so se tudi pred, med in po prejšnji vojni godile težke stvari in želeli smo si nove, srečnejše rojstne domovine.

Po prihodu v Ameriko sem že kot mala učenka spoznala, da je tu svet nekoliko drugačnejši kakor tam, kajti je večji, bolj širokogruden, bogat in "kosmopolitanski".

Šla sem rada v slovensko družbo in prav ugajala mi je. Inanimala sem se za tiste, o katerih so se rojaki menili, kaj da je ta ali oni, kaj da naj bi bil in kako bi lahko še več storil.

Tako sem dostikrat čula pripovedovati o Jožetu Zavertniku. Žal da ga osebno nisem poznala. Blag mu spomin.

Veselilo pa me je, ko sem dobila priložnost poslušati Etbina Kristana in pa čitati njegove članke.

Z velikim zanimanjem sem brala o pripravah za svečanostni večer, ki ga mu je zasnovala in izvedla Cankarjeva družba v Clevelandu 11. aprila 1942. Takrat je praznoval svojo petinsedem-

desetletnico. Ginjena sem čitala opise tiste slavnosti, ki se je vršila njemu v priznanje.

Skozi skoro vse življenje se boriti za socialne principe in vztrajati neumorno na idealih, da pride dan pravice za vsakogar, bodriti one, ki obupavajo, je res velika in težka naloga. Toda sedaj, ko je belolasemu voditelju že 78 let, vidimo, da je v resnici le fizično toliko star, a duševno pa veliko mlajši kot marsikak mladenič.

Ko sem ga prvič videla na odru, še danes ne vem, kaj mi je bilo zanimivejše: ali njegove razlage, ali njegova lepa, brezhibna slovenščina.

In tako sem se takrat k drugim čestitkam na omenjeni proslavi, ki mu jo je priredila Cankarjeva ustanova, pridružila tudi jaz, čeprav sem bila le iz "mlajšega elementa".

* * *

Nikoli ne bom pozabila, ko sem prvokrat slišala predavati Joškota Ovna. Bil je to na neki seji kluba št. 1 JSZ v Chicagu. Bila sem šele par mesecev v Ameriki. Joško ima svoj posebni govorniški "style". Njegove resne besede in razsodbe drže poslušalčevo pozornost na višku prav tako kakor njegove humoristične opazke, ki jih tu pa tam tako spretno in umestno uporablja. Joškovi govori pa so vedno tako zanimivi in poučni zato, ker so pripovedi iz njegovih lastnih izkušenj, katerih ima izredno veliko. Najbolje je pa, ker živi tu v Chicagu, oziroma v bližnji okolici, da ga imamo priliko večkrat slišati.

* * *

Poslušala sem tudi predavanja Ivana Molka, ki jih je imel v istem klubu. Bil je urednik Prosvete. On je avtor mnogih knjig in brošur. Zdel se mi je vedno "poseben" človek. Navidezno tih in zatopljen v globoke misli, izgleda kot pravi filozof. Kdor pa je čital njegove članke (uvodnike) v Prosveti, je pa lahko postal drugega mnjenja, kajti spoznal je, da je Molek vse kaj drugega kot "tihe sorte". Tudi tisti, ki ne soglašajo z

njim, mu morajo priznati, da se zna izražati naravnost in odločno.

* * *

Kaj se pravi resnično delati za idealizem, nam bo pa skoro najboljšje povedal urednik Proletarca, Majskega glasa in Ameriškega družinskega koledarja Frank Zaitz. Posebno med nami Slovenci, ki nas je v primeri z drugimi narodnostmi jako malo, je to težavno in večkrat tudi jako nevhvaležno delo. Le močna vera v ideje in up sta edini sili, ki mu vzdržujeta voljo za nadaljnji trud.

Pravijo, da je bil napor za obstanek Proletarca vedno trudapolen. A pred desetletji je bilo saj še mnogo novih naseljencev, izmed katerih so namesto umrlih in odstopnih lahko črpali nove moči. Težje je danes, ko naši rojaki naglo izumirajo in jih ni s kom nadomestiti.

Take okolščine bi marsikoga popolnoma razočarale in mu vzele veselje za delo. Kajti boj v njih ni samo načelni in moralni, pač pa tudi za gmotni obstoj lista. Prav zato gre Zaitzu naše priznanje za požrtvovalnost, ker če bi njega ne bilo v naši sredi, bogve, kje bi že bil "Proletarec".

* * *

Katka Zupančič, ki je sotrudnica Proletarca, Majskega glasa in Ameriškega družinskega koledarja, ne potrebuje nikakega posebnega predstavljanja. Veliko zanimivega, poučnega in tudi humorističnega je že prišlo izpod njenega peresa. In Mladinski list (revija za mlade člane SNPJ, sedaj Voice of Youth), v katerega je dopisovala, bi prav res ne bil tako mičen brez njenih pesmic. V Chicagu pa jo še posebno cenimo, ker je na naših dramskih priredbah kot šepetalka vedno dragevolje pomagala. Šepetalec ima še najbolj mučno vlogo, toda Katka se je našim vabilom vedno odzvala in pomagala ne samo v tem, ampak tudi z dobrimi nasveti in idejami. Kolikokrat je po zadnjem zastoru (največkrat tridejanke) prišla ven iz "luknje", se dobrodušno smehljala ter zagotavljala, "da, dobro ste naredili..."

* * *

Priznanje tem in vsem drugim našim kulturnim delavcem katerih na tem prostoru ne morem vseh omeniti. Med njimi so pisatelji, govorniki, glasbeniki in pa velika truma Jimmie Higginsov, s katerimi bi lahko napolnila debelo knjigo. Toda mimogrede sem utegnila omeniti le nekatere izmed tistih, s katerimi sem se imela priliko malo bližje seznaniti (razen z Jožetom Zavertnikom in Etbinom Kristanom).

Sreča v nesreči je pač to, da imamo ameriški Slovenci v naši sredi saj nekaj takih, ki bodo nadaljevali z delom, dokler ne bo majski glas ne-

koč klic vstajenja ne samo za vse naše ljudstvo tu in v osvobojeni Jugoslaviji, pač pa za ves svet.

Vida Brest:

Očetu v spomin

OČE, še veš tedaj?

V gozdu za hišo smo steljo grabili,
rdečih, razžarjenih lic,
listje šumeče na kup smo valili,
s smehom motili smo pevanje ptic.
Maj je cvetel vsepovsod.

Ti si pa stal tam in gledal čez nas,
molčal si, v silno daljavo strmel,
kot bi te sonca svit vsega prevzel,
ko je nenadoma šinil čez nas . . .

Tak si, ves tak, kot te v sanjah zazrem,
v daljavo strmiš nasmejan,
oče, a smeh tvoj je kakor bolan . . .

Kruha si dal jim, kedar so prišli,
še kot otroci vsi razcapani,
kleli so kot postopači, cigani,
pomiloval si jih, lačne ljudi.
Zdaj so kot psički, gonjači prišli,
roke so, oče, trdo ti zvezali,
pa so te kakor zločinca odgnali
z divjim grohotom čez sredo vasi . . .

Tak si bil, ko so te v gozdu našli,
s smehom si trpkim na ustnih strmel
nekam v daljavo — in mrtve oči
zrle so kot bi nekomu hotele
vso to brezmejno krivico razkriti . . .

Včasih še, kadar smo prišli domov,
sredi noči smo se priplazili,
kakor tatovi pod rodni svoj krov,
pa smo o svobodnih dneh govorili,
ki priborimo jih sredi gozdov,
si nas poslušal, nato si dejal:
"Trije ste fantje, a glejte, da vsi
dobro do konca se boste držali,
fantje, pa bom za vas brez skrbi!
Glejte, da boste hudičem plačali
vso to prelito slovensko že kri!"

Oče, si čul, ko sredi gozdov
vsem iz srca zakričala bolest?
Tisoče borcev je dvignilo pest:
"Drago bo plačana kri vseh grobov!"

Louis Beniger:

OBLETNICA VELIKE RUDARSKE KATASTROFE V CHERRYJU, ILL.

LANSKEGA novembra je poteklo 35 let, odkar je velika rudarska katastrofa v illinoisem mestecu strla 259 življenj mladih rudarjev. Med žrtvami je bilo tudi 12 članov takrat še mlade SNPJ in več drugih Slovencev. Podatki, ki jih imam na razpolago, ne omenjajo imen vseh rojakov, ki so postali žrtve te grozne nesreče.

Rudarska katastrofa v Cherryju, ki leži kakih 10 milj severozapadno od La Salla, se je pripetila dne 13. novembra 1909, ko je v rovu St. Paul nastala strahovita razstrelba vsled brezbriznosti premogokopne družbe, ki se ni brigala za varnostne naprave, temveč le za čim večje dobičke.

To je bila do takrat največja slična katastrofa v zgodovini premogarske industrije v Združenih državah.

Dve leti prej — dne 17. dec. 1907 — je rudarska nesreča v pennsylvanskem naselišču Jacobs Creek zahtevala 239 življenj, ali 20 manj nego čeriška.

Štiri leta po eksploziji v Cherryju — dne 22. oktobra 1913 — se je pripetila še silnejša katastrofa v Dawsonu, New Mexico, ki je ubila 265 rudarjev.

Prva večja rudarska nesreča v Ameriki se je pripetila dne 6. sept. 1869, štiri leta po civilni vojni, v Plymouthu, Pa., v kateri je zgubilo življenje 179 rudarjev. Zadnja večja rudarska katastrofa, ki se je dogodila dne 19. maja 1928 v Matherju, Pa., je umorila 195 rudarjev. Tej so sledile druge, ki so uničile na stotine življenj, vendar pa se je število žrtev nekoliko zmanjšalo. Tako vidimo, da je leta 1934 največja rudarska nesreča ubila 17 rudarjev, leta 1937 pa 20 rudarjev, a te številke ne predstavljajo skupnega števila rudarskih žrtev.

Od leta 1911 do leta 1930 je bilo vsako leto ubitih okrog 2000 rudarjev, od takrat naprej pa okrog 1400 vsako leto. Leta 1943 so rudarske nesreče zahtevale 1470 rudarskih življenj, leta 1944 pa 1239.

Ni treba omenjati, da so bile vse te katastrofe direktna posledica divje gonje za profitom od strani premogokopnih magnatov, ki so imeli svobodno polje pri izkoriščanju rudarjev. Varnost v rovih jih ni skrbela, federalni in državni zakoni pa jih niso vezali na odgovornost, ker jih ni bilo. Četudi je v tem pogledu zadnja leta dru-

gače, ni še zdaleč v rovih zadostne zaščite proti nesrečam. Kajti rudarske nesreče se dogajajo vsako leto, četudi v manjšem obsegu, preprečile pa se bi lahko tudi te.

* * *

Proletarec, ki letos slavi svojo 40-letnico, je bil ob času čeriške katastrofe baš štiri leta star, dočim je bila SNPJ eno leto starejša.

Takrat je jednota imela 114 krajevnih društev s približno 5000 člani. Eno teh društev — društvo Gora št. 45 SNPJ — je imelo svoj sedež v naselbini Cherry, Ill. (To številko ima sedaj društvo SNPJ v Vandlingu, Pa.) Podatki, ki jih imam na razpolago, ne povedo števila članstva pri čeriškem društvu, vsekakor pa je bilo za tedanje čase prilično močno.

Da je bila ta katastrofa za mlado jednoto hud udarec, je umevno, kajti njene finance so bile šibke, dočim jih je ta nesreča sorazmerno dokaj obremenila. Kljub temu se je mlada jednota takoj odzvala na pomoč prizadetim družinam in je storila vse, da se olajša gorje zapuščenim družinam ubitih članov.

Imena 12 članov SNPJ, ki so pred 35 leti postali žrtve razstrelbe v čeriškem rovu, so: Anton Pavlin, Jernej Lindič, brata Josip in Martin Robsel, Josip Ermakora, Martin Gril, Ivan Forgač, Anton Kravanja, Frank Jakše, Ivan Kaus, Anton Vesel in Frank Retel. Poleg teh je v seznamu omenjen Josip Pirh, ki je izpolnil vse priprave za pristop v društvo tik pred katastrofo in je imel biti sprejet v društvo naslednji teden. Vsled tega je jednota tudi njegovi družini priskočila na pomoč.

Takrat je bilo Glasilo SNPJ mesečnik, ki je svojo decembersko številko (1909) domala vso posvetilo žrtvam čeriške katastrofe. V žalnem okvirju je na drugi strani objavilo imena padlih članov, njihove certifikatne številke, leto in kraj rojstva. Vsi ubiti člani so bili rojeni na Slovenskem, le Ivan Forgač, vsekakor ogrski Slovenec, se je rodil v Koviašonovcu na Ogrskem. Večinoma so bili med 20 in 30 letom starosti, oženjeni in očetje malih otrok.

Pod naslovom "13. november 1909" je Glasilo SNPJ v svoji decemberski izdaji pod imeni ubitih članov pisalo:

"Te brate, člane društva Gora št. 45, Cherry, Ill., spojeno s Slovensko Narodno Podporno Jednoto, je dne 13. novembra 1909 obsodil Moloh na podlagi obstoječih krivičnih razmer na smrt. Izdihnili so v cvetu svojih let globoko pod zemljo vsled stradanja in pomanjkanja po večdnevni bojih med življenjem in smrtjo. Večni spomin vam, bratje, padli v boju za obstanek kot žrtve Moloha!"

Besede v tem nekrologu "vsled stradanja in pomanjkanja" se nanašajo na dejstvo, da je eksplozija zaprla vsak izhod iz rova in zajeti nesrečni rudarji so vsled gladi in pomanjkanja zraka umrli grozne smrti. Eden teh nesrečnežev po imenu Sam Howard je v rovu med čakanjem smrti pisal "dnevnik smrti", v katerem je zapisal, da je Slovenec Josip Robsel uspel v tem, da je izdelal zasilni ventilator, ki je držal zajete rudarje več ko tri dni pri življenju. Ta zapisnik so pozneje dobili v njegovi obleki. Svoje zadnje beležke je napisal 14. novembra 1909 ob eni uri popoldne:

"Luči ugašajo... Mislim, da bo kmalu po nas... Vzdržali smo do konca... Ako ne bi bilo Robselovega ventilatorja, bi bili že mrtvi... Umiramo vsled pomanjkanja zraka..."

Sam Howard je v zapisniku naročil svojcem marsikaj, žaloval za svojim bratom, ki je v rovu podlegel pred njim, ker ne bo mogel pomagati svoji materi.

Glasilo SNPJ je v svojih kolonah žalovalo za svojimi padlimi člani:

"Slovenska Narodna Podporna Jednota, ponosna, krepka mladenka, je povabila svojo glavo, ovila si mlado lice v črn pajčolan. Za njo stoji pettisoč bratov in sester in plaka. Srce se nam krči od tuge. Temne misli prehajajo od nesrečnih žrtev do nas — saj vaša usoda utegne postati prej ali slej tudi naša."

V drugem odstavku istega uvodnega spisa:

"Široko je zazijala zemlja — da požre poleg stotine nesrečnikov tudi naših dvanajst bratov. Zapuščene udove vijejo v obupu roke, sirote otroci trepečejo v mrzlem jesenskem vetru in čakajo ljubega očeta. A ni ga — ne bode ga več. Podleči je moral kot žrtev razmer in pasti na žrtvenik satanskega Moloha. Dati je moral svoje življenje, ločiti se je moral od žene in otrok — ker tako zahtevajo sedanje razmere. Tisoče in tisoče bitij je že padlo — a še ni dosti. Pasti ste morali tudi vi, pasti bodo morali tudi drugi — ker zahteva kapital."

Dalje je v istem uvodniku:

"13. november 1909 je najtužnejši dan v zgodovini naše Jednote. Zgubili smo dvanajst bratov v grozni katastrofi v Cherryju, Ill. Šli so na delo v premogokop zdravi in veseli — a nazaj jih ni bilo več. Nastal je ogenj... Razmere v tem premogokopu so bile take, da je moral vedeti vsak, kateri jih je poznal, da pride enkrat do grozne katastrofe. Z malimi žrtvami bi se bilo premogokop postavilo lahko v tako stanje,

da bi bila podobna nesreča nemogoča. Ampak za delavca je po mislih kapitalista vse dobro..."

Pisec v uvodniku obtožuje "Nekoga," da je "takoj pri nesreči ustavil ventilator," nakar dostavlja:

"Mesto da bi ljudem pošiljali zrak v jamo, so napravili umeten prepih, da je bila naenkrat jama polna ognja. 'Nekdo' je poskrbel za to, da je v kotlu, kateri preskrbljuje moč dvigalnice, zmanjkalo vode, da se je na ta način speklo dvanajst ljudi pri živem telesu."

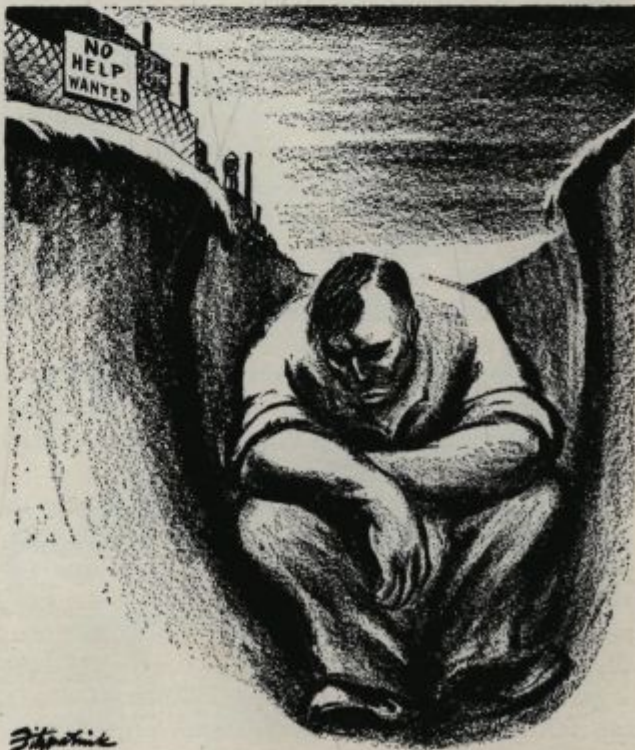
Nato uvodnik še jasnejše obtožuje družbo:

"'Nekdo', za katerega ime se slučajno ve, je v jami odganjal delavce, rekoč, da mora premog najprej na vrh. Lahko bi se bili rešili do malega vsi, a zgorelo bi bilo par ton premoga. Premog je drag — delavsko življenje pa ceno — rešimo torej premog. In rešili so premog, ljudje so pa končali — in ž njim tudi tisti zvesti oproda kapitala, kateremu lahko lastniki premogokopa postavijo spomenik poleg svojih zvestih psov."

* * *

Mlada Slovenska narodna podporna jednota ni le izrazila svojih simpatij do padlih žrtev in njihovih družin, ni le obsodila lastnikov premogorova, temveč je pokazala z dejanji, da se zaveda resnega položaja in potrebe.

Jednota je šla takoj na delo, stopila je v akcijo in pomagala nesrečnim družinam padlih čla-

Fitzpatrick

Iz vojnih lukenj (lisičjih jam) v nove zagozde
(D. R. Fitzpatrick v St. Louis Post Dispatch.)

nov. Takoj je poslala na lice mesta svojega zastopnika, storila potrebne korake za pomoč in dala navodila. Poleg tega je glavni odbor takoj razpisal izredni asessment in apeliral na jednota društva za prostovoljne prispevke.

Vsled izjemnih razmer je takoj izplačala posmrtnine za ubitimi oženjenimi člani, četudi so pravila določala 90 dni čakanja.

Gl. odbor SNPJ je nemudoma sklical izredno sejo, na kateri se je razpravljalo in ukrepalo izključno o katastrofi in pomoči prizadetim družinam. Skratka, mlada jednota je docela razumela bedni položaj, storila je korake v kritičnem momentu in izpričala svojo bratsko vzajemnost z izdatno podporo kot resnična podporni organizacija.

Takojšnja akcija SNPJ v tej krizi ni bila zaman. Prizadete družine so znale ceniti to samaritansko delo svoje organizacije v mrzli tujini. Odmev te akcije je odjeknil po vseh slovenskih naselbinah v Ameriki. Slovenski priseljenci v vseh naseliščih so spoznali, da je SNPJ njihova najboljša zaščitnica ne le v sili in potrebi, v boleznih in nesreči, temveč da hkrati kaže pot resnice, do katere se lahko pride edino s kolektiv-

nimi prizadevanji zavednih delavcev.

Ugled SNPJ se je po izdatni pomoči čeriškim žrtvam zelo dvignil, vrste njenega članstva so se naglo množile in kmalu je prekosila vse ostale starejše slovenske podporne organizacije. Sledile so druge katastrofe, elementarne in industrijske, epidemije in nesreče — in jednota se je vselej izkazala kot prijateljica bednih.

Eno leto po čeriški katastrofi (leta 1910) je F. P. Buck napisal ilustrirano knjigo o tej grozni nesreči pod naslovom "The Cherry Mine Disaster," ki je izšla v dveh izdajah na 200 straneh. Posvetil jo je "nepozabnemu spominu junaških rudarjev, ki so žrtvovali svoja življenja v rovu St. Paul, Cherry, Ill."

V spomin padlim žrtvam je izdala posebno knjigo tudi rudarska unija United Mine Workers of America.

Bilo je v mesecu maju pred nekoliko leti, ko smo na spominski dan (30. maja) v družbi slovenske vdove, ki je v čeriški katastrofi zgubila svojega moža, obiskali zapuščeno čeriško pokopališče. Grobovi so zaraščeni s travo, sredi pokopališča pa stoji spomenik z imeni rudarjev, ki so dali svoja mlada življenja na oltar profita.

Joško Oven:

JUBILEJNI SPOMINI

KADAR si prekoračil prvo polovico stoletja, se spominjaš marsičesa, kar ti preje ni nikdar prišlo na misel. Malenkostne stvari kot na primer kako sem sedel v novo zoranem razoru, da mi je hladna sveža zemlja hladila zadnji konec telesa, na katerem je malo prej plesala očetova palica —

Ali to je že dolgo, dolgo. Od takrat so premerile moje noge že marsikakšen vogal Evrope in Amerike in če bi pisal spomine, bi jih bilo precejšnje število.

Med te spomine lahko uvrstim tudi, kdaj sem prvič čul o nekem listu, delavskem listu, ki je izhajal nekje v Chicagu — v mejah daljne severne Amerike.

Takrat mi je bilo sedemnajst let. Bil sem že izučen krojaški mojster — (ali bolje, mislil sem, da sem mojster). Sedeli smo neko popoldne pri vaškem organistu, ki se je bil ravno par let prej preselil k nam iz Iga pod Ljubljano. V naši družbi se je nahajal tudi iz Amerike došli sorodnik organistove družine. Njegovega imena si nisem zapomnil, ali bil je mlad, napreden fant. Razgovor je nanesel na življenje naših naseljencev v Ameriki, ter končno tudi na njihno časopisje.

Meni je bilo že takrat znano, da izhaja "Glas Naroda" v New Yorku in "Amerikanski Slovenec" nekje na zapadu: ali ko je nam ta novodošli rojak pokazal list z imenom "Proletarec", o katerem ni še nobeden od nas nič vedel, je razgovor postal v resnici živahen. Omeniti je treba, da je bil Miglič — tako je bilo ime našega organista — katoliški človek, ki je delil časopisje samo v dve vrsti — katoliško in brezbožno. Na ta način ni ta njegov sorodnik prišel ravno daleč s svojo novo propagando. Ali meni je to ostalo trdno v spominu, kar je on omenil tisto nedeljo popoldan — in to je, da sta v Severni Ameriki samo dva napredna slovenska delavska časopisa: "Proletarec" in pa "Glas Svobode".

Precej let je minulo od takrat. Prevandral sem lep del Evrope in tudi moje politično mišljenje se je od takrat precej spremenilo. In tako se je dogodilo, da sem jo neko megleno novembersko jutro leta 1913 primahal v Ameriko.

Prvo mesto, kjer sem se naselil, je bilo Indianapolis, Ind. Ta slovenska naselbina je bila prilično velika ter kompaktno naseljena. Imeli so tudi svojo cerkev in svoje trgovine. Bili so pretežno katoliškega mišljenja — ali tudi precej na-

predno mislečih delavcev je bilo vmes. Že prvi mesec po mojem dohodu so me uvrstili v SNPJ in obenem v socialistični klub. In takrat sem postal naročnik Proletarca, katerega naročnik sem še danes.

Čudno! Več kot trideset let je že minulo od takrat, ali zdi se mi, kot da bi bilo včeraj, ko sem držal v roki prvo številko Proletarca, katerega naročnino sem sam plačal. Človek ob taki priliki ne ve, ali pa komaj razume, koliko truda in dela je natrpanega v teh letih.

Meni je Proletarec ugajal, prvič, ker je njegovo stališče socialistično, in drugič, ker ni bila v njem svobodomiselnost izražana samo v napadih na "farje". To stališče, ki je bilo napram drugim slovenskim časopisom strogo revolucionarno, ni mogoče pridobilo listu na tisoče naročnikov, pridobilo pa mu je prijatelje, zveste prijatelje, kateri so mu omogočili življenje, da je dosegel nezaslišno starost strogo delavskega časopisa — ŠTIRIDESET LET.

Da, štirideset let. Med tem časom se je veliko dogodilo. Med drugim kar dve vojni in precejšnje število gospodarskih kriz, katere nikdar ne vplivajo blagodejno, še posebno ne na socialističen list. Tudi smrt je kosila. Mnogo naših najzvestejših sodrugov je že leglo v grob — pa so drugi namestili vrsto. Zvestoba in prijateljstvo čitateljev Proletarca sta se še posebej pokazala zadnje leto, ko se je sklad "dvestoterih", na željo čitateljev samih spremenil v sklad "tristoterih"! S takim prijateljstvom se ne more ponašati vsak list!

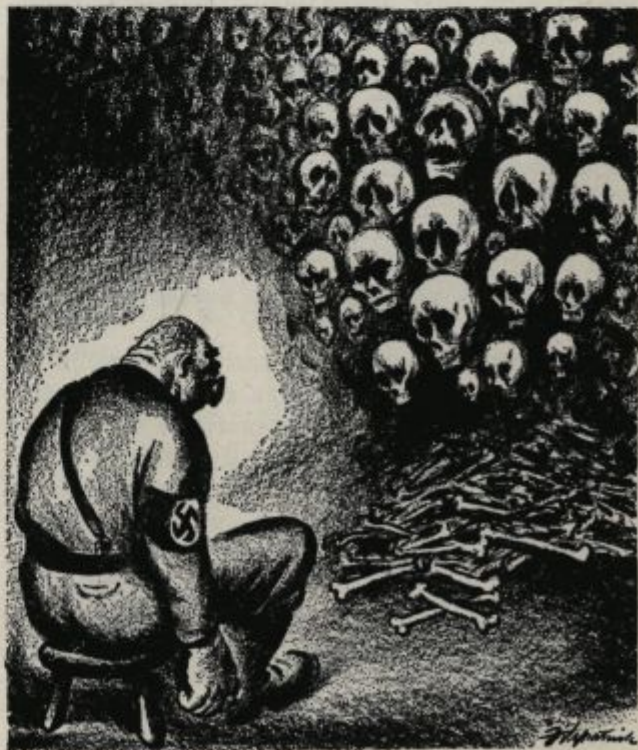
Mi Slovenci smo majhen narod. Ali s ponosom lahko trdimo, da je naš del borbe v mednarodnem delavskem gibanju v Ameriki precejšen — ne samo na strokovnem polju, ampak tudi na političnem. Kje je še kakšen drugi delavski socialističen list, ki more pokazati nepretrgan rekord štiridesetletne borbe! To niso votle besede, ampak absolutno dejstvo. Samo taka odločna skupina, ki ne le veruje v ideal, ampak ima tudi moč in voljo, more premagati vse zapreke, katere so neizogibne pri publikaciji delavskega lista.

Človek bi lahko zapisal kaj drugega. Lahko bi pisal o pomladi, o vstajenju. Tudi kakšno lepo zgodbo bi lahko napisal. Saj je življenje v resnici časih zelo pusto in dolgočasno — in mogoče majčkino poezije bi bilo na mestu. Ali komaj se spomniš vsega tega — že veš, da danes ni prostora za sanje. Bojna vihra, katera divja po svetu, ter razredni boj, kateri ji bo neizogibno sledil — te strezni in čeprav si že prekoračil pol stoletja, veš, da tvoj in naš boj še ni končan ter da se komaj pričinja. In kakšen bi bil ta boj brez našega časopisa?

Bolj ko premišljaš, bolj ko si ponosen ob našem jubileju — bolj se zavedaš, da je nam ta list potreben bolj ko kdaj prej. Verujte mi sodrugi, da socialen boj še ni končan in ne bo končan z mirom, ki bo sledil tej vojni. Kot se je naš narod junaško udejstvoval v boju proti fašističnemu osvojevalcu v stari domovini, je naša dolžnost, ga ne samo materialno in moralno podpirati v tem boju, ampak storiti tudi našo delavsko dolžnost v političnem boju tu v naši zemlji v Ameriki. In kdo je vsa ta leta kazal pravo pot našim ljudem v tej deželi — če ne naš list Proletarec?

Socialistično delo ni lahko in dostikrat še posebej v teh burnih časih precej zamotano. Ali eno je resnica: Dokler ne bo zemlja pripadala tistim, ki jo obdelujejo, dokler ne bodo industrija ter prometna sredstva v delavskih-ljudskih rokah, ko se bo delalo za blagodar vseh — mesto posameznikov — dokler ne bo pravo bratstvo, enakost in svoboda zavlada na zemlji — bo naše delo in bodo listi, kot je Proletarec, potrebni. In verjemite mi, kot sem že zgoraj omenil: Boj se še le pričinja!

Slava Proletarcu in njegovim delavcem ob štiridesetletnem jubileju!

Priče proti vojnim zločincem.

(D. R. Fitzpatrick v St. Louis Post Dispatch.)

Anton Garden:

Bodočnost socializma in svetovni mir

OB 40-LETNICI Proletarca, kateri je posvečena ta izdaja Majskega Glasa, je na mestu, če posvetimo nekaj misli bodočnosti socializma, od katerega je v večji meri odvisen svetovni mir kot bi hoteli priznati visoki državniki ali pa intelektualni punditi v službi "svobodnega" podjetništva — kapitalizma, ki že po svojem ustroju neizbežno bruhla iz sebe največje gorje človeštva — moderno klanje in uničevanje, o kakršnem človek v preteklosti ni niti sanjal.

Po globokem uverjenju pisca teh vrstic, kakor tudi vsakega socialista, sta socializem in svetovni mir nerazdružljiva. Prvi je pogoj drugemu in obratno. Dokler se ljudstva ne bodo oprijela socializma, demokratičnega socializma, toliko časa bo zelo malo upanja na realiziranje ene najstarejših teženj preprostega človeka — želje po miru. Ta želja bo po tej vojni še toliko bolj realna in nujna.

Človek je že v tej vojni pokazal, da je z modernim orožjem in moderno tehniko mogoče uničiti vso civilizacijo. V bodoči svetovni vojni, ako pride do nje, se to v veliki meri zna tudi uresničiti, kajti bojevala se bo še z veliko hujšim orožjem kot ga svet danes pozna. Kakor je orožje iz zadnje svetovne vojne primitivno in neučinkovito v primeri z današnjim, tako bo tudi današnje orožje primitivno napram orožju v bodoči vojni. Tudi današnji najmodernejši bombniki bodo pravi anahronizem in igrače. Njih mesta bodo zavzele ogromne mehanizirane bombe, ki bodo brzele po zraku hitreje kot glas in nosile cele vagone najhujšega razstreliva. Nekaj sto takih bomb bo razdejal tudi največje mesto z vsem, kar bo živega v njem.

To danes ni nobena fantazija, marveč jutrišnja realnost. Kar ni gotovega še danes, je edino to, da če bo mogoče take monstrozne stvore spuščati precizno po več tisoč milj daleč, s kontinenta na kontinent. Kadar pride do tega, se bo spremenila tudi vsa vojna strategija. Gotovo je to, da se bodo po tej vojni posvetile vse velesile, posebno pa dve največji in najbogatejši, razvoju povsem novega in čim strašnejšega orožja, predvsem pa ogromnim letočim bombam s kapaciteto neomejene destruktivnosti.

* * *

Človeštvo je s posedovanjem moderne tehnike prišlo do stopnje razvoja, ko zna v prihodnjih 20, 50 letih razviti tako strašno orožje, s katerim bo

dobesedno lahko pognalo v zrak najbolj civilizirane dežele. To se bo tudi sigurno zgodilo, ako bo iskalo rešitve v orožju. V tem primeru bo postalo popoln suženj tradicionalne militaristične "narodne obrambe", ki je najsigurnejša pot v vojno. "Narodna obramba" v formi militarizma je vsaj do danes privedla slehernno deželo v vojno, seveda v "obrambno vojno".

Pravkar, ko pišem te vrstice, sem slišal po radiu Williama Shirerja, ki je citiral izjave Nemcev na zavzetem nemškem ozemlju, v katerih so trdili, da je Nemčija pričela to vojno v "lastno obrambo". Prav tako tudi Japonska vodi — "obrambno vojno". Sploh vodi sleherni država — "obrambno vojno", ako ne drugače, pa "brani civilizacijo", "demokracijo", "štiri svobode" ali karkoli že. V lastnih očeh ni bila še nikdar nobena država agresor, marveč se je vedno le — "branila". Tako je bilo tudi v tej vojni in bo v bodoče.

Dokler bo človeštvo iskalo miru v orožju in čimvečji vojni pripravljenosti, toliko časa bo malo miru po svetu. V bodoče še manj kot v preteklosti. Tudi nobena nova Liga narodov, kot je bila zasnovana v Dumbarton Oaks, ne bo prinesla svetovnega miru, ako bodo obstajali vzroki za mednarodne konflikte; in to sigurno ne, ako bodo velesile ostale do zob oborožene.

* * *

Ker so vzroki modernih vojn predvsem gospodarski, se bo za dosego svetovnega miru človeštvo moralo okleniti socializma, demokratičnega socializma, ako se bo hotelo izogniti še večjemu peklu in lahko tudi totalni eksterminaciji svoje civilizacije. Kapitalizem kot konstruktiven družabni sistem je dodelal svojo zgodovinsko in sociološko vlogo. In dodelal je predvsem radi tega, ker se danes more še manj obdržati na mirovni ekonomiji, to je v mirnem sožitju narodov brez posvečanja vseh svojih "odvišnih" sredstev gradnji militarizma, kar pomeni pripravam za vojno. Ako danes ne gradi velike armade, velike bojne mornarice in čim večje zračne sile, z drugo besedo, ako se ne oborožuje do zob, se znajde vse kapitalistično gospodarstvo v stagnaciji in masni brezposelnosti.

Največji paradoks vsega kapitalističnega življenjskega nazora je v tem, da je za oboroževanje in vojno vedno dovolj denarja, za gradnjo družabno koristnih stvari, ki bi širokim ljudskim plastem prinesle blagostanje, je pa škoda vsake-

ga dolarja. Ko je leta 1932 senator LaFollette predlagal pet milijard dolarjev za pobijanje brezposelnosti, oziroma samo za lečenje bede, je bilo širom dežele groznega kričanja, da bi to bankrotiralo državo.

Zadnjih pet let, ko kongres ob enem samem zamahu odobri po 70, 80, 90 milijard dolarjev za vojno, pa ni nobenega argumenta ne v kongresu ne v javnosti. Odobritev 80 milijard dolarjev ali pa še več za vojno, za destrukcijo, je zadnja leta čisto majhna vest, ki spada v kak skrit kotiček dnevnega tiska. Toda naj kdo predlaga par milijard za javna in koristna dela, je pa takoj strašen krik.

Amerika bi na primer lahko zgradila 125 TVA (Tennessee Valley Authority) z denarjem, ki ga samo v enem letu potroši za vojno. In kljub temu, da bi od take investicije dobila sleherni cent nazaj v dobrih 50 letih in kreirala ogromnega bogastva, je proti takim in podobnim aktivnostim vlade silna opozicija. Za denar, ki ga vlada na primer potroši samo za eno moderno bojno ladjo, bi lahko zgradila modernih stanovanj za 25,000, 30,000 družin. Toda koliko krika s strani "free enterpriserjev" je proti vladni gradnji stanovanj, medtem ko je splavitev vsake nove bojne ladje spremljana z navdušenimi klici od strani istih elementov.

Vladajoči razred dobro ve, da se bo "svobodno podjetništvo" tudi po tej vojni znašlo v veliki krizi in masni brezposelnosti, zato že danes pripravlja načrte za vzdrževanje mogočnega militarističnega aparata tudi po tej vojni. Dežela naj prvič v svoji zgodovini dobi enako obvezno vojaško službo, pod kakršno je ječala kapitalistična Evropa in zanetila tudi obe svetovni vojni.

Ampak kakor Hitler, tako tudi ameriški vladajoči razred ne vidi drugega izhoda iz nove masne brezposelnosti kot v militariziranju in prusijaniziranju dežele. Hitler je "odpravil" brezposelnost z oboroževanjem dežele. Kakšne so posledice, je znano tudi vsakemu otroku. Ameriški kapitalizem po tej vojni ne bo imel niti enake možnosti, kajti znašel se bo v taki kopici najmodernejšega orožja, da ne bo vedel kam z njim. Pri tem torej ne bo mogel uposlevati milijonov delavcev; po Hitlerjevem receptu zna "odpraviti" brezposelnost le, če bo vzdrževal vsaj deset milijonov mož veliko stalno armado.

* * *

Ako svet čez par deset let zopet noče zdrčati v nov pekel, v še veliko strašnejši od sedanjega, se bo moral oprijeti demokratičnega socializma, ki nudi edino garancijo za mir. Kolikor nam je znano, je to tudi dominantna misel vse trpeče in še pri življenju ostale Evrope, ki si mora služiti kruh v potu svojega obraza. V programih vseh

evropskih podzemskih in osvobodilnih gibanj čitamo zahtevo po večji ali manjši meri socializacije industrij in za čim večji razvoj združništva.

Delovne mase v Evropi se zavedajo, da je stari sistem dodelal in da mora biti kapitalizem zelo omejen, kolikor ga bo še ostalo. Povratak v stari gospodarski in torej tudi politični red prinaša sigurno novo vojno. To je bilo trdno prepričanje vseh evropskih socialistov, ki so se zadnjič zbrali skupaj v Londonu na posvetovanju o organiziranju nove socialistične internacionale. In ne samo nove vojne v Evropi, marveč nove svetovne vojne. Kapitalizem sploh ne vodi drugam; danes sploh še manj kot v preteklosti, kajti boj za svetovne trge bo po tej vojni še veliko hujši, in to predvsem med Anglijo in Ameriko.

Nobenega dvoma ni — razen enega — da bo po tej vojni vstalo v Evropi novo socialistično gibanje, ki bo v prihodnjih letih tudi imelo priliko, da postane dominantni politični faktor. In to posebno še, ako mu bo Moskva naklonjena, brez da bi ga skušala kontrolirati. Če se zgodi slednje, tedaj je vprašanje bolj problematično in bodočnost Evrope zavita v meglo. Če se zopet ponovi tragedija bratomornega boja izza prve svetovne vojne, bo Evropa zopet zagazila v blato, namesto da bi se razvijala v socializem.

Odisno je, kaj bo storila Moskva. Ako bo zasledovala predvsem svoje "nacionalne", v resnici imperialistične interese in gradila svojo "sfero vpliva" na škodo interesov širokih ljudskih mas in v tem pravcu izrabljala tudi evropske komuniste, tedaj ni mogoče misliti na kakšno zblizanje med njimi in socialisti, marveč le na obnovo bratomorne vojne. To bi le igralo v roke reakciji. Razmah socialističnega gibanja in socialistične misli bo v tem primeru omejen. V taki atmosferi je mogoč le politični in gospodarski kaos; politični kaos vsled razdvojenosti delavstva in frakcijskih bojev, gospodarski pa, ker Evropa ne more nazaj v kapitalizem, marveč edino v socializem — ali pa zopet v nove diktature in v novo vojno.

* * *

Kar se socializma tiče, je največje vprašanje, največja zagonetka Amerika. Ni samo vprašanje socializma, marveč tudi vprašanje svetovnega miru. S stališča marksistične analize je Amerika danes najbolj zrela za socializem. Industrijsko je najbolj razvita dežela. Njen kapitalizem je koncentriran v gigantičnih industrijskih kombinacijah in monopolih ali kartelih (evropski izraz za monopole). Enako je koncentrirano tudi bogastvo kot v nobeni drugi deželi. Njena produkcija je tako visoko izpopolnjena, da ima v normalnih ali mirnih časih milijone "previška" delavcev. Dežela je v resnici tako bogata, da je vsaj v pre-

teklosti dajala relativno visok življenjski standard velikemu delu svojega prebivalstva; vsaj dve tretjini ameriškega naroda nista poznali glada ali resnega pomanjkanja, o življenju ene tretjine — spodnje plasti — pa je podal najboljšo sliko pisatelj Steinbeck v knjigi "Grapes of Wrath".

Najbrže ne bo daleč od resnice, če rečemo, da dve tretjini ameriškega prebivalstva v preteklosti ni imelo nobenega materialnega vzroka, da bi rebeliralo proti kapitalizmu in se ogrevalo za socializem, ena tretjina je bila pa preveč siromašna, preveč ignorantna, preveč izkoriščana in zavajana v cerkvi in po meščanskem tisku, kakor tudi mentalno na preveč nizki stopnji, da bi se brigala ali se mogla okleniti socializma, ki končno zahteva mislečih ljudi.

Kar je bilo energičnih in mentalno sposobnih, so od kapitalizma v tej deželi dobivali večji ali manjši kos kruha, svoje idealistične nagibe so pa izživljali že pri tej ali drugi organizaciji ali akciji. Oni idealisti, ki so se sem in tam oklenili socialističnega ali kakega drugega radikalnega gibanja, so ga pa prej ali slej pustili iz tega ali drugega razloga — mnogi po izplahnitvi "novotarije", ker se niso mogli navzeti socialističnega življenjskega nazora, drugi, ker so sprevideli, da ne bodo mogli uveljaviti svojih političnih ambicij — priti v javni urad; drugi so se zopet razvili v "lunatic fringerje", ki so gibanju faktično le škodovali. Pred devetimi leti je prišlo še do usodnega razkola med "staro gardo" in "militanti" in posledica je, da je bilo uničeno še tisto socialistično gibanje kolikor ga je bilo v deželi. Thomas ima danes le še dobrih dvanajst apostolov okrog sebe, "stari gardi" pa sta ostala le še dva ali trije, ki pa so bili na vsej črti v Rooseveltovem taboru in so do njegove smrti drveli za njim čez drn in strn.

* * *

In vendar: tukaj imamo najmogočnejšo industrijsko deželo na svetu, najbolj zrelo za socializem in tudi krvavo potrebnega močnega političnega gibanja s socialističnim programom. To gibanje krvavo potrebuje ne samo v interesu svoje lastne bodočnosti, marveč tudi v interesu svetovnega miru. Ta bo v veliki meri odvisen od tega, kako bo Amerika rešila ali reševala notranji problem: masno kronično brezposelnost, v kateri se bo zopet znašla po vojni.

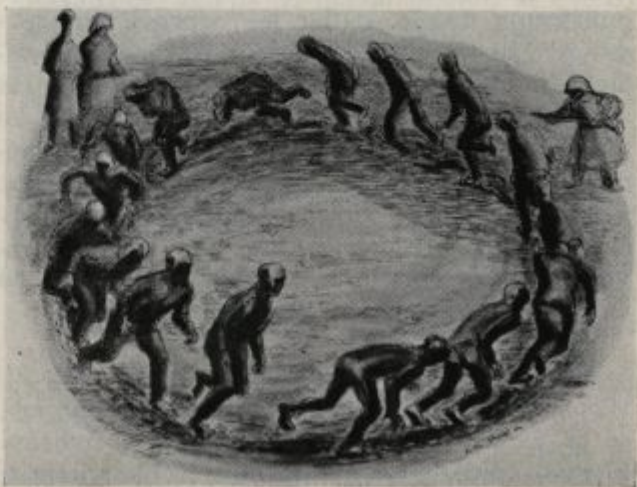
Ta problem bi mogla konstruktivno rešiti, oziroma reševati le z veliko dozo demokratičnega socializma — socializiranjem mogočnih monopolističnih korporacij in glavnih industrij in z uvedanjem planiranega gospodarstva. Le pod takim gospodarstvom, v katerem bi bil profit potisnjen na drugo ali peto mesto v interesu splošnega ljud-

skega blagostanja, bi mogla nuditi "polno uposlenost" vsem, ki hočejo delati ob poštenem zaslužku.

Ampak ker v deželi ni mogočnega političnega gibanja s socialističnim programom, se to sedaj še ne bo zgodilo. To pomeni, da se bo dežela po tej vojni zopet pogreznila v slično ali pa še večjo brezposelnost, v kakršni je bila pred vojno. Ta problem bo mogoče skušala "reševati" na "new-dealski" način — s krpanjem kapitalizma, ampak ga tudi s takimi žavbami ne bo rešila, kakor ga ni zadnjič. Tudi Wallacevi obloški za "60 million jobs" se ne bodo obnesli, kajti njegova fundamentalna teza, da je kapitalizem zdrav in zmožen nuditi stalno in polno uposlitev, je fundamentalno zgrešena.

In če Amerika ne bo rešila tega problema na socialistični način, ga bo skušala "rešiti" na kapitalistični in na Hitlerjev način — z militarizmom, imperializmom in končno z novim svetovnim požarom. Tudi ta bo milijonom ljubši kot pa fatalna kronična brezposelnost, ki faktično pomeni izobčenje iz človeške družbe. Tedaj, v novi svetovni vojni bo zopet dosti dela in tudi ogromni — profiti . . .

Ameriško ljudstvo, kakor tudi vsi narodi, mora izbirati med tako bodočnostjo, ki sploh ni bodočnost, ampak pekel, in demokratičnim socializmom. Ampak za realiziranje slednjega je potrebno močno politično gibanje s socialističnim programom.

Nazijska mučenja jetnikov v koncentracijskem taboru "Oswiecim"; zavezniške čete so mu storile konec maja to leto. (Narisal John Groth.)

F. A. Vider:

Ob 40-letnici Proletarca

"PROLETAREC" praznuje letos jubilej 40-letnice, in ta izdaja "Majskega glasa", ki je posvečena "Proletarčevi" obletnici, pa slavi 25-letnico.

Štirideset let je za delavsko publikacijo v splošnem, in še posebno med ameriškimi Slovenci, že precej dober rekord. Delavski listi so podvrženi raznim gospodarskim kakor tudi vse sorte drugim problemom, kakršnih one vrste časopisi ali revije, ki služijo sedanjemu gospodarskemu sistemu, ne poznajo.

"Proletarec" in njegova podružna publikacija "Majski glas" pa imata za sabo zgodovino poštenega načelnega boja za človeške pravice.

Razlaganje socialističnih idej je v ta namen neobhodno potrebno, ako hočemo v socialistično uredbo, ki bo nadomestila sedanjo prej ali slej.

Vztrajanje na tem odločnem stališču je tema dvema publikacijama ustvarilo popularnost med našim delavstvom, in zato je "Proletarec" eden izmed redkih socialističnih listov v tej deželi, ki je doživel tak jubilej. Zasluga za izhajanje teh naših publikacij skozi tolikšno dobo gre njegovim urednikom in pa vsem tistim drugim sotrudnikom, podpornikom in čitateljem lista, ki streme po napredku in pomagajo v našem in v splošnem delavskem gibanju.

Tega stremljenja po napredku se ne more ustaviti ne s kanoni in ne z intrigami tajne diplomacije.

Res, da je položaj socialistov in drugih socialistično orientiranih delavcev v tej deželi skrajno obupen, in da je organizirano socialistično gibanje skoro v zastoju. Ampak to ne ostane trajno, kakor tudi sedanja vojna prosperiteta ne bo trajna. Socialistična filozofija je še prav tako zdrava in potrebna človeštvu, kot mu je bila takrat, ko je stranka pod vodstvom E. V. Debsa in njegovih sodrugov imela precej lepo število članov in močno razvito gibanje. In to gibanje bo uveljavljeno znova, pa naj bo že pod kakršnokoli firmo hoče. Zagovorniki sedanjega profitnega sistema trdijo, da v socialistični družbi ne bo in ne more biti nobene iniciative za napredek, ker je človek le sebičnež; ako se mu odvzame priliko do osebnega dobička, ne bo imel več tistega nagona za delo, iniciativo, iznajdbe itd., kot pa ga ima v sedanjem sistemu.

Ampak razvoj Sovjetske unije priča nasprotno. Če je bilo mogoče v Rusiji v kratki dobi

okrog dvajsetih let razviti pod kolektivno, socialistično zasnovano upravo tako obsežno industrijo in napredovati na vseh drugih poljih, čemu ne bi bilo to povsod mogoče? Rusija se je v omenjeni dobi dvignila v par desetletjih višje kot pod carji v njihnem starem sistemu "privatne iniciative" v stoletjih. Odpravila je nepismenost in dvignila kulturo v splošnem kot je ni carska Rusija nikdar poznala. Razvila je moderno kmetijstvo, ki je obogatelo Sovjetsko unijo s povečanjem in z izboljšanjem pridelkov. Njeni agrikulturni veščaki so uspeli pridelovati bombaž v barvah, česar še ni dosegla nobena druga dežela. V nji se je razvila znanstvena veda v vseh panogah bolj rapidno kot kjerkoli drugod. V nji so zdravniki v času te vojne izvršili na ranjenih vojakih naravnost čudeže. Organizirala je armado, ki edina je bila kos prva ustaviti nemški "blitzkrieg". Odpravila je problem brezposelnosti in dala vsakemu zdravemu človeku priložnost, da se preživlja z delom. To je za delavno ljudstvo posebno važno, kajti gotovost, da ima priliko in pogoje za delo in zaslužek, mu je najboljša inspiracija.

Ljudem, ki ne marajo storiti nobenega koraka ali investirati saj dajm v korist svojega bližnjega ali za blagostanje ljudstva v splošnem, je pač težko dopovedati, da je mogoče na svetu živeti tudi brez izkoriščanja človeka po človeku, in to veliko boljše kot pa žive sedaj. Saj ljudje v tej deželi zadnje depresije menda še niso pozabili! In ni bila zadnja. Zato je zelo priporočljivo, ako se bi ameriški sredni sloji in pa voditelji unij malo bolj poglobili v socialistične ideje in jih proučevali za podlago k ustvarjanju novega družabnega reda, namesto da ljudstvo strašijo pred nevarnostjo "komunizma". S takim bavljanjem ne bodo gospodarskih problemov nikdar odpravili in še manj pa brezposelnost. Dejstvo je, da v socialističnem gospodarskem sistemu ne bo mogoče nobenemu privatniku grabiti bogastev in izkoriščati druge sebi v osebno korist. In te resnice se ne boje samo bogataši in paraziti z vrhnje plasti v splošnem, ampak tudi tisti unijski voditelji dvomljivih karakterjev, ki prospevajo v sedanjem koruptnem sistemu.

A so tudi taki delavski politiki, ki so sicer osebno pošteni, a v politiki pa igrajo taktiko "previdnosti", da bi se ja kje ne zamerili! Delavstvo ne more od njih ničesar dobrega pričakovati. Kajti tisti, ki se boje osebnih zamer, ali

pa so udinjani političnemu oportunizmu, imajo v mislih pred vsem le sebe in svoje koristi.

Pri nes — namreč v tej deželi, je običaj, da se veliko stori v imenu demokracije, česar bi marsikje ne dopustili, dasi se mogoče ne štejejo za tako demokratične kakor mi.

Mnoga naša dejanja — namreč dejanja vlade in zakonodaj te dežele, so slabo spričevalo, da resno mislimo o demokraciji to, kar govorimo zanjo. To smo videli posebno v slučajema, ko se je šlo v kongresu za potrditev Wallacea in Williamsa. Dasi nista socialisti, in ne komunisti, sta imela silnega otepanja z reakcijo, ki je v zadnjem slučaju zmagala, v prvem pa omejila moč trgovskega departmenta, kateremu načelju je sedaj bivši podpredsednik Henry Wallace.

Ameriško delavstvo, oziroma ameriško ljudstvo v obče, bo moralo zavzeti precej bolj odločno stališče v obrambi demokracije in njenih principov, ako noče izgubiti, kar je bilo z žrtvami in s krvjo pridobljenega. In da je v nevarnosti, pričajo dogodki posebno v minulih nekaj mesecih. Oni, ki imajo danes usodo te dežele v rokah, verjamejo v tako demokracijo, ki služi privatnim podjetjem in s tem dobičkarstvu za posameznike. Drugačne ne priznajo.

Zed. države so bogata dežela. V nji ne bi smelo

biti pomanjkanja za nikogar, ker ni vzroka za pomanjkanje. A potrebno je, da se delavstvo pripravi že sedaj na vse možnosti, posebno pa, da prepreči nakano tistih, ki delujejo, da se zaseje spor med unijami in vrnivšimi se vojaki, torej med vojnimi veterani in sedanjim industrialnim delavstvom. Ga bomo provocirali, če ne bomo na straži. Vojakom, ko se jih oprusti iz armade, mora biti takoj dana priložnost, da dobe delo v svojih poklicih. V tem smo si brez dvoma vsi edini. Toda sedaj uposlenih delavcev se tudi ne sme vreči iz službe, kajti oni so s svojo pridnostjo in z delom, ki je bilo nadaljevano čestokrat v nadi, pomagali do toliko hitrejšega poraza nemškega in japonskega militarizma in fašizma. Zato je med delavci — tistimi, ki so bili v armadi, in onimi, ki so producirali zanjo, tudi v bodoče kooperacija neobhodno potrebna.

Le socialistično zasnovan gospodarski sistem bi mogel odpraviti bojazni med delavci, ki jih povzroča socialna negotovost. Danes imaš zaslužek, jutri pa si morda že odpuščen in vržen na cesto. Zato je za delavce na mestu edino to, da delujejo za odpravo vzrokov, ki povzročajo brezposelnost, krize, pomanjkanje in vojne — torej da se organizirajo za čimprejšnje uresničenje socialne ekonomske uredbe.

Peter Levec:

Požgana vas

(Vas Koreno, požgana z ljudmi vred.)

TRUDNO odmeva korak,
povsod naokrog je tišina,

težek in tužen spomin
stiska samotno srce.

Tukaj življenja je dni
v pokoju preživel naš človek,

nagelj je v oknih cvetel,
grulil na dvoru golob.

Tiho je zdaj naokrog
in molk je med črnim zidovjem,
suhe štrlijo čez pot
veje ožganih dreves.

Sredi domače vasi
ob steni s plevelom prerasli

našlo svoj zadnji je mir
dvajset trpečih ljudi.

Eden je bil jim sovrag,
in v enem zdaj grobu ležijo,

angelj na grobu kleči,
angelj z razbito glavo.

V vaškem koritu pa vre
in peni se bistri studenec,

v njem partizani gase
žejo si mimogrede.

Janko Zega:

OTOVSKI VIADUKT

NEDAVNO tega sem videl v Bergerjevi dvorani v Chicagu slike iz stare domovine, predvsem iz Bele krajine. Fotografiral je te zanimive — največ tragične — prizore ameriški vojak, če se ne motim.

S prijateljem sva ogledovala te slike in ugotovila sva na primer, da je pred vojno imela črnomaljska 'banka' na strešnem nazidku enostaven napis

POS O J I L N I C A

Toda zgleda, da so Lahi dali nov napis, ki pa so ga Črnomaljši ob prvi priliki popravili, tako da zgleda sedaj

POS O J I L N I C A

Č R N O M E L J

Saj so Lahi tudi črnomaljsko ljudsko šolo spremenili v šolo kraljice Ellene.

A ko sva se ustavila pri štirih slikah — dve vzeti pred leti, dve pa lani — otovskega mostu, se je šele razvezal jezik mojemu staremu prijatelju. In dolgo v večer je obujal spomine...

* * *

Ti, Janko, si ta most razstrelil že v Družinskem koledarju za leto 1943. Tam na steni pa imamo sedaj dokaz, da je res temeljito raztreljen in počilo je, ko je dolg vlak vozil dragocen bencin za Nemce!

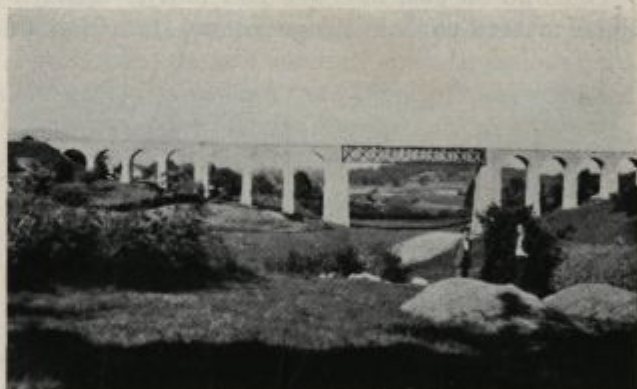
Ampak ti ne veš, da sem jaz takorekoč pomagal graditi ta most in da sem ga v prvi svetovni vojni čuval pred usodo, ki ga je zadela v drugi.

Pokojna Avstrija je odprla svetu Belo krajino z zgraditvijo te železnice ne iz ljubezni do Belokrajincev, temveč iz izključno vojaških razlogov.

Sicer so inženirji prišli v Belo krajino že parkrat prej. Prišli so vsakokrat, ko je kazalec v avstrijskem vojnem ministrstvu jel nemirno nihati med mirom in vojno. Kakor hitro pa je vojna nevarnost minila, so bili inženirji odpoklicani, in Bela krajina se je obrisala pod nosom.

Nazadnje so se pa le odločili in začeli z gradnjo. Saj se je mudilo. Meseca maja 1914 je stekla prva lokomotiva po novi belokrajinski progi — dva kratka meseca pozneje so se po taisti progi vlekli dolgi vojaški vlaki...

Inženirji so imeli takrat pri gradnji težak problem pred seboj. Dolgi predor pod Gorjanci nad Semičem ni bil ravno pereče vprašanje. Od tam bi bilo lahko speljati železno cesto ob robu Gorjancev mimo Metlike in preko Kolpe do Karlovca. Toda Črnomelj — prestolnica Bele krajine — se jim je zdel vendarle toliko važen, da ga niso mogli prezreti, in tako so inženirji napravili velik ovinek ob pobočju kočevskih hribov mimo Petrove vasi, Ručetne vasi, Rožanca in Sel. Na Otovcu pa je bilo treba kreniti proti Črnomlju in to je bilo mogoče le z dolgim polagoma zavijajočim se mostom preko žlebaste doline med Otovcem in Userjem.

Otovski viadukt, kot je bil pred partizanskim napadom. Na desni spodaj je Jacob Zupan, ki je posodil to sliko.

Glavni inženir, Čeh Klodič, je sam napravil osnutek tega mostu in osebno nadziral delo. Lončarič, ki je vodil delo na progi od Semiča do Kolpe, je posvečal največ pozornosti viaduktu.

Ker sem bil instruktor Klodičeve hčerke, ki je študirala na novomeški gimnaziji, in je bil moj oče velik prijatelj Lončariča, glavni delovodja pri mostu pa je stanoval pri nas, sem med počitnicami opravljal delo kot pomožni delovodja pri viaduktu.

Tako lahko razumeš, da sem bil nekako ponosen na ta most, ki je navadno nazvan viadukt, ker pod njim ne teče voda. In ko je pihal preko mostu prvi vlak, sem bil seveda i jaz na njem.

Dober mesec po otvoritvi belokrajinske železnice je počil strel v Sarajevu! Berlin in Dunaj sta si segla v roke: Zdaj ali nikoli! Med prvimi vpoklicanci sta bila dva moja prijatelja — starejša sošolca in rezervna častnika — brata Majerle iz Jelševnika. Ob nasipu, kjer se pričinja

kameniti del mostu, smo stali in mahali v zadnje slovo tema dvema in mnogim drugim.

"O božiču se zopet vidimo!"

Toda ta dva — in nešteto drugih — se ni nikoli vrnilo...

Z našega košatega vrta nad progo smo videli dolge vojaške vlake, z eno lokomotivo spredaj, z eno zadaj; prva je vlekla, druga porivala. Vojaki — topovi — živina — živila — pa ranjenci...

In prišel je tudi za mene dan. Ob progi sta stala mati in oče, mahala sta z robčki in zadrževala solze: odhajal je njun edinec.

Ob večernem mraku nisi več slišal zdravemarije od bližnjih in daljnjih podružnic: pobrali so zvonove, da jih pretopijo v topove.

Po mostu ni več korakal boter Jakob vračajoč se iz rodenskega vinograda s polnim barilcem. Po mostu je korakal vojak z nasajenim bajonetom.

Pod lipo na vasi niso več peli fantje. Zaskrbljene matere so čule drugo petje: tam doli od

jaške objekte v Beli krajini poročnik France Jerman in jaz. Nemški Avstrijci in Čehi so odšli. Brez vsakega prelivanja krvi in v najlepšem redu smo se bivši Avstrijci znašli v novi, težko pričakovani Jugoslaviji.

V vojaški pisarni v Črnomlju smo obdržali narednika Sonnenscheina, po rodu Juda iz Zagreba, ki se je preko noči prelevil v Sunčariča. Stražo na mostu sem zamenjal s fanti-vojaki iz občine Talči vrh.

Za tajno skrivališče ekrázita v glavnem stebru na otovski strani mostu sva vedela samo dva. Če bi Italijan rinil predaleč, bi mu pred nosom po-

Otovski viadukt, kolikor ga je ostalo po napadu partizanov, in razbit vlak. (Sliko posodil SANS.)

Otovski viadukt, ko vozi po njemu vlak dolenske železnice.

(Sliko posodil Jacob Zupan.)

vzhoda se je slišalo v tihi noči bobnenje iz Srbije — od jugozapada se je slišalo še razločnejše topovsko bobnenje od Doberdoba in Kalvarije. Na obeh frontah so umirali slovenski fantje.

Po tem mostu sem se vrnil iz vojne. Takrat ni bilo še postajališča pri Otovcu, pa sem se peljal na postajo v Črnomelj in se v mesečni noči peš vračal po progi proti domu. Na mostu sem postal in dolgo zrl na domačo vas, ki jo je bela proga tega visokega mostu presekala na dvoje. In zdelo se mi je, da so male, skromne kmečke hiše spričo tega kolosa zgledale še manjše, še skromnejše. Tiho so čepele druga ob drugi in mižale v nočnem miru, medtem ko se je proga v mesečnem svitu kovinasto svetlikajoče režala.

Zame je bila vojna končana. Po tistem ni bilo več posebno dolgo, ko se je zazibala Avstrija in se začela naglo podirati. Tedaj sva prevzela vo-

gnali most v zrak. Naše zemlje lačni Lahi so s namreč priplazili prek Krasa skoro do Vrhnike in pričakovati je bilo, da bodo prodirali tudi od Reke in Sušaka...

Med mojo lokalno 'vojsko' je bil tudi Mavsar iz Sel, ki je pozneje postal hajduk. Toda takrat je bil dober in zanesljiv vojak, četudi je karabinko, ki sem mu jo dal jaz, uporabil najbrže kasneje, ko je zašel na kriva pota. No, slednjič so ga ujeli in ga spravili na varno — v jetnišnico v Mariboru.

Lokomotive so pričeli kuriti s slabim premogom. Bilo je vroče poletno opoldne in baš sem se gostil s solato s špehom zabeljeno, ko je puhal osebni vlak po mostu. V gostem dimu so se iskrili drobci premoga. Radi večtedenske suše je bilo vse suho. In veter je pihal.

Ko sem še gledal za vlakom, ki je izginjal v gozd za Userjem in puščal za seboj le sivi pas dima, sem zapazil rudeč zubelj na strehi botrove hiše na Useru. Pograbil sem kapo in bluzo in zdirjal proti mostu.

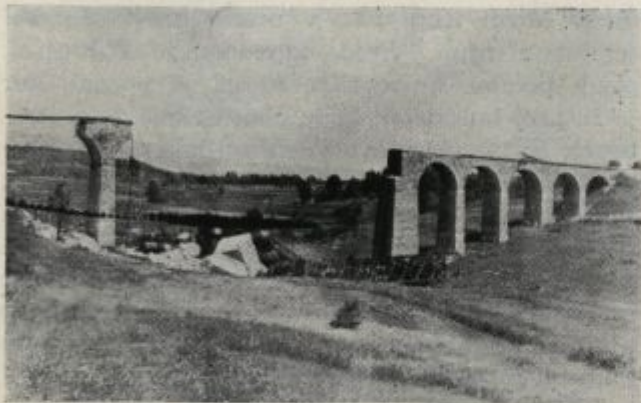
Toda na koncu vrta sem presenečen obstal: Ne le User, tudi Otovec je gorel, gorel kar na dveh krajih!

Seno na Lamutovem vrtu je bilo v plamenu,

veter ga je nosil naravnost v skedenj. Streha tetine hiše je bila vsa v plamenih. In onostran mostu je gorela velika bela hiša mojega botra.

Teta je bila sama z nedoletnim sinom; njen mož si je prinesel jetiko iz ameriških jam in je že pred leti umrl. Zato nisem pomišljal, kje je pomoč najnujnejša.

Pritekel sem baš pravočasno, da sem teto po-
tegnil iz hiše, ker naslednji trenutek se je goreča streha podrla. Takoj zraven stoji kašča. Če to obvarujemo, bomo ogenj ustavili, da se ne bo mogel širiti dalje gori po vasi.

Otovski most po napadu partizanov
(Sliko posodil SANS.)

Zlezel sem na streho kašče, prinesli so mi mokre rjuhe, ženske pa so donšale vodo iz studenca pod vasjo. Dobro uro sem se pekel, toda kaščo smo obvarovali in s tem rešili vas. Lamuti so namreč s svojimi sosedi preprečili, da bi se ogenj razširil s sena na poslopja. Botru na Useru pa je pogorela hiša, hlev in skedenj.

Ko smo imeli ogenj že skoro pod kontrolo, je prihitela požarna bramba iz Črnomlja. Spravili so se nad tramovje gostilničarjevega pogorelega skednja zraven tetine hiše. Pod skednjem je bila namreč klet in v kleti polni sodi. Tako so ti gasilci na vse zadnje vendarle nekaj gasili — namreč svoja grla z vinom, ki je pa bilo precej toplo...

User sem imenoval dvakrat. To sta dve kmetiji onostran mostu ter železniška stražnica. Kmetiji spadata k vasi Otovec, kakor tudi Bela hiša ob veliki cesti. Oba kmeta z Usera ter gostilničar pri Beli hiši so bili v Ameriki. Sploh ni na vsem Otovcu ene hiše, da ne bi imela koga v Ameriki.

Na Useru, zadaj za botrovo hišo, je živel iz Amerike vrnivši se kmet, ki je imel zelo lepo mlado ženo. Toda otovski most ji je vzel lepoto in — življenje. Pod mostom, kakih sto metrov vstran, je studenec, v katerega peljejo stezine iz Otovca in z Usera. Lepa Userka je peljala kravo

napajat k studencu. Imela jo je na vrvi, toda vrv si je opletla okoli roke. Po mostu je prihrumel vlak in zapiskal. Krava se je splašila ter zdvijala po stezinah — za seboj pa je vlekla mlado Userko. Ko so jo pobrali doli pri studencu, kjer se je krava šele ustavila, je bil njen lepi obraz od ostrega kamenja ves razsekan. Revica pa je bila še drugače tako resno poškodovana, da je poškodbam kmalu podlegla.

Iz Amerike sem se vrnil na obisk trikrat. Prvič in drugič sta me ob mostu pozdravljala oba, oče in mati. Tretjič me je pozdravljala samo še mati...

In ko bom prihodnjič na Otovcu, ne bo tam ni matere več; poslovala se je od življenja tik pred izbruhom druge svetovne vojne.

Pa tudi mogočnega mostu ne bo. Ni bil zgrajen, da bi služil ljudstvu...

* * *

Prijatelj je porinil polni kozarec od sebe ter stopil k razobešenim slikam. Zamišljen je stal in opazil sem, da je s spomini spojena zadovoljnost, da so divjim tujcem tako temeljito prekrizali račune povsod, tudi na Otovcu.

Pesniki osvobodilne borbe Slovenije

Mile Klopčič, ki je bil pred vojno reden so-
trudnik Majskega glasa in Am. druž. koledarja,
je uredil v poseben zvezek pesmi, ki so jih napi-
sali fantje in dekleta v Sloveniji v vojni proti
okupatorjem. V začetku maja so se jih po dolgi,
ljuti borbi rešili in začele se bodo pisati nove
pesmi. Te, izmed katerih je nekaj ponatisnjenih
v Majskem glasu, pa se nanašajo vse na dobo,
ko je bila Slovenija na višku borbe za svojo svo-
bodo. Klopčič jih je zbral in izdal pod naslovom
"Pesmi naših borcev". En zvezek je dobil v roke
SANSov tajnik Mirko G. Kuhel in ga ponatisnil
v imenu Ameriškega slovenskega narodnega
sveta.

Materialni interesi ne delujejo avtomatično;
če bi bilo tako, bi ne bilo nobene politike. —
V. Marcu.

JOSEPH SNOY:

NEKAJ SPOMINOV

LETA 1911 sem prišel v Dunkirk, Kansas. Ni bilo dolgo, ko me je Big Tony prijel v klešče, rekoč: "Fant, v naših vrstah ne trpijo mo nazadnjakov..." Tista leta so te besede tam pogostoma rabili. Posebno rada sta se jih poslužila Big Tony in Frank Krajsel, ki je še sedaj — mislim — v Frontenacu, Kansas. Vse to je bilo le v šali. Tony je rekel, da bom šel z njim in vstopil v socialistični klub. Zakaj ne, sem si mislil, pa čeprav nisem kot šestnajstletni mladenič dosti vedel, kaj tisto pomeni.

V domovini sem slišal o socialistih, ki pa so jih opisovali hujše kot peklenščke. Jezika nisem znal in tako sem se v vsem zanesel na Big Tonija, da mi je kazal pot. Z njim sem hodil na seje, tako na socialistične kot na unijske, in počasi začel zapopadati angleški jezik. Kar mi je delalo največ preglavic, je bilo nepoznanje jezika in pa ker nisem znal v rovih delati, pa saj itak ni bilo dosti dela. Tako so mi prišle solze v oči, ko sem gledal druge, ki so se lahko poveselili — jaz pa suh kot poper. Ampak Tony in njegov svak sta me iz tega rešila. Polagoma sem se privadil dela, delavske prilike so se zboljšale, pokrpal sem dolgove in tako prišel malo na noge. Ko sem prišel tja iz Braddocka, Pa., sem bil v začetku tako žalosten, da bi jo ubral kar peš nazaj, če bi imel \$5. Ali ko sem se privadil in ustanovil, je bilo pa vse kaj drugega.

Potem pride naokoli Jože Bratkovič, ki je bil na agitatorični turi za Proletarca. (Jože živi v Yale, Kansas, in bil je že podpredsednik SNPJ.) "No, se boste naročili na Proletarca?" Big Tony je bil hiter z odgovorom: "Seveda!" In Jože je še malo zapel tisto o Katrci, Tony pa mu je dal podatke o drugih rojakih, o katerih je upal, da se bodo naročili na list. Od tedaj — leta 1912 — redno čitam Proletarca. Sem stalen naročnik in zastopnik.

Kmalu nato smo ustanovili na Dunkirku slovenski socialistični klub, ki je zboroval pri Big Toniju — jaz in Tony sva prestopila od angleškega. Od tedaj sem neprestano član razen malega presledka, ko sem se preselil sem iz Moon Runa, Pa., ko smo tukaj — v Bridgeportu, Ohio — ustanovili klub, ki bo obhajal dvajsetletnico 29. novembra 1945.

Iz Kansasa sem odšel leta 1916 in se ustavil v Indianapolisu, Ind., pri znanem sodrugu Jožetu Radeljnu, ki je imel tiste čase tam gostilno. Ni bilo dolgo, ko nas je peščica naprednih rojakov

ustanovila socialistični klub; med temi je bil Zakrajšek, ki ga že davno krije zemlja. A meni, vaju rogov, se delo tam ni dopadlo. Dasi me je Radelj bodril, da se ga bom tudi v livarnah privadil. Ker je Radljev natakak, pokojni Louis Zakrajšek — ki je bil prvi zastopnik Prosvete in študent v Dubuque College — šel v Moon Run, Pa., v premostorov, sem šel še jaz z njim. Pred odhodom je Zakrajšek pisal Jakobu Ambrožiču, ki ga je poznal, ker je že prej tam delal, če se dobi i zame delo. Ambrožič je takoj odgovoril, da se delo dobi, ne ve pa kakšno. Rekel sem, naj bo delo kakršnokoli, samo da je v rovu, ker vročina v livarnah julija meseca je od vruga. In šla sva; še preje pa sem predelavca nafarbal, da so mi izplačali vse, kar mi je šlo. Predelavec mi je še rekel, da mi bo plačo povišal, če pridem nazaj v teku enega tedna; bil sem namreč starejši v skupini.

Prišedši v Moon Run res oba dobiva delo. Louis je imel še orodje tam. Zame je bilo to zopet novo delo, kajti v Pennsylvaniji je premog visok šest čevljev, dočim je bil v Kansasu le tri čevlje. Bilo je zelo nerodno: če sem stal, me je hrbet bolel, za na kolenih pa so bili vozički preveliki in sploh ne moreš delati tako kot v Kansasu. In vode je bilo do kolen. Louis je rekel, da ni matere ubil, da bi moral garati v tej vodi. Jaz je tudi nisem, ampak moj finančni minister je ukazal, da se moram malo pomuditi. Zakrajšek je pustil orodje in drugo meni ter odšel na agitacijo za Prosveto, ki je bila malo prej ustanovljena.

Jaz sem se privadil vode in dela, in služil sem precej dobro. Spoznal sem se z rojaki in kmalu smo imeli socialistični klub. Klub je dobro napredoval in Proletarec se je širil. Ker sem vedno in pri vsaki priliki agitiral, so mnogi moje pravo ime kar pozabili, pa so me klicali socialist to in socialist ono, menda za podrezati. Seveda se nisem na to oziral. V Moon Runu je bilo tiste čase živahno; bilo je polno mladih fantov, ki so prilično dobro služili. Kar se je priredilo, je uspelo. Bili smo v tesni zvezi s pittsburškimi angleškimi sodrugi. Imeli so svojo godbo, in so enkrat prišli igrati na klubovo priredbo.

Nastala je vojna, ki je naredila silne ovire vsemu delavskemu gibanju in seveda tudi JSZ ter njenim klubom. Naveličal sem se trepanja, pa sem si poiskal tovariša — ženo. Po tistem nisem več dolgo živel v Moon Runu, temveč sem se pre-

selil leta 1918 v Bridgeport, Ohio, kjer še sedaj živim.

Tukaj sem našel zopet nove ljudi. Nekaj časa sem opazoval, kako kaj gre. V vojni furiji in med Palmerjevo gonjo ni bilo misliti na organiziranje, posebno ako nimaš par dobrih sodelavcev. Prišel je Anton Garden in govoril to in ono na društvenih sejah. Par let preje se je sem preselel John Rebolova družina, kjer je tiste čase tudi Garden stanoval. Omeniti moram, da so se me prva leta po mojem prihodu sem nekateri skoro ogibali, ko so zvedeli, kakšnega mišljenja sem. Ko so pa sprevideli, da ne napravim nikomur nikake škode, da bi preje pomagal, ako bi le mogel, se je stvar obrnila in smo se v marsičem sporazumeli in skupno delovali, toda ne na socialističnem polju.

Ko je prišel Garden sem, mi je nekoč povedal, da pride Charles Pogorelec na agitatorično turo, da bi ustanovili klub itd. Vse to sem že preje opisal. Leta 1927 je bila premogarska stavka, v kateri smo imeli velike boje radi raznih stvari, ki so se razvile v Prosveti v prave polemike. Tiste čase sem moral skoro naprej in naprej pisati in odbijati napade v Prosveti kot Proletarcu.

Leta 1929 je bila konvencija SNPJ, na kateri sem bil delegat društva št. 13. Takrat me je Pogorelec pregovoril, da sem šel ven na agitacijo. Radi moje bolezni sem veliko prestal. Začel sem v tukajšnji okolici. Naročnikov je bilo na koše, toda ali so ostali? Potem je prišla na vrsto bližnja Pennsylvanija. Uspehi vsepovsod. Pogorelec je pošiljal za menoj zaboje ali zavoje knjig, ki sem vse razprodal. Seveda sem bil na potu samo gotove dni, kajti delal sem v jeklarni, ki še polovico ni obratovala; ves prosti čas pa sem porabil za agitacijo. Ustanovil sem dosti klubov. Ali so ostali?

Šel sem dalje v okrožje trdega premoga, v državo New York — povsod uspehi. Bil sem kajpada zelo vesel. Dostikrat sem se napotil v Johnstown, Pa., ker tam okoli je dosti naselbin in moj glavni stan je bil vedno pri Johnu Langerholcu, ki mi je največ pomagal pri agitaciji. Koliko naročnin je on plačal, samo da so se naročili! On ali sin me je peljal v eno ali drugo naselbino, in to vse za — boglonaj. Jaz vem, koliko je ta človek žrtvoval za Proletarca in naš pokret. Tavalala sva ponoči ob blisku in tresku skozi šume in po premogarskih kempah. In kako vesel je bil uspeha — bolj kot uspeha v svoji trgovini.

Potem me je vrgla bolezen in sem bil za potovanje ubit. Poskušal sem, toda ni šlo. Skušal pa sem obdržati v bližini, kar se je obdržati dalo. Omenim naj, da sem še preje kupil — kot je rekel brat Vidrich — kareto, katera je bila

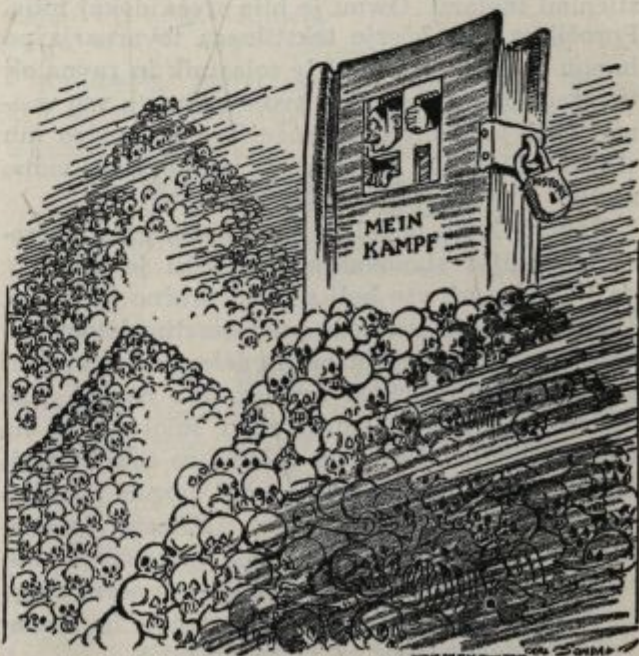
v veliko pomoč pri agitaciji, kajti brez iste bi nikoli ne mogel izvršiti agitacijskega dela kot sem ga. Obiskal sem tudi metropolo, ali nisem imel tedaj dovolj časa na razpolago. Večkrat sem bil v Barbertonu, Sharonu in Girardu in vedno sem žel lep uspeh.

Da, zbujaajo se mi spomini na preteklost. Ni bilo kajpada vse gladko — marsikaj je bilo treba pogoltniti, ampak človek vse to prezre, kjer žanje končni uspeh. Spominjam se sodrugov in somišljenikov, ki so hodili z menoj, govorili na sejah in dali tudi meni priliko, da sem lahko govoril v prid naše stvari.

Zdi se mi, da je bilo to včeraj. Ampak kako to, da tisti klubi niso ostali? Zakaj niso vsi tisti naročniki obdržali lista? Urednik lahko na to odgovori, ker zna bolje kot jaz. Ali je bilo to le hipno navdušenje? Ali se niso poglobili v list? Ali ga sploh čitali niso? Ali so se naročili, da so se postavili? Ali da so me odpravili? To mi večkrat šumi po glavi, pa si mislim: In pravijo, da bi napredovali! Ne, tako ne moremo. Da klubov več ni, so ponekod mogoče tehtni vzroki. Glede lista pa ne vidim vzroka razen par izjem.

Ostal sem vseskozi lojalni delavskim principom, čeravno se jih dosti z menoj ne strinja. Toda vrše se svetovne spremembe, vojna furija vihra in nikdo ne zna, kaj prinese bodočnost delavski masi celega sveta.

Zato pa živel PROLETAREC ob svojem 40. jubileju!

Povest zločinov. (Carl Somdal v Chicago Tribune.)

John Filipič:

ZADRUŽNA MISEL

LANSKEGA decembra je poteklo 100 let, odkar je bila ustanovljena prva delavska zadruga v Rochdalu na Angleškem. Da se ta velevažna stoletnica ni mogla praznovati po vsem zadrurnem svetu, je kriva sedanja vojna vihra, ki je največja v vsej človeški zgodovini, povzročena po fašizmu in nacizmu, ki sta v okupiranih krajih uničila vsako zadrurno gibanje. Razume se, da so ameriški zadrugarji dostojno proslavili ta dogodek, dogodek delavskega ustvarjanja in zadrurne misli.

Pred sto leti, ko so delavci bili izprti v Rochdalu, so bili prisiljeni, da se podajo ali pa da ukrenejo nekaj novega. Peščica zavednih delavcev je prišla na izredno plodovito idejo in ustanovili so prvo zadrurno živilsko trgovino brez dobička, kajti privatne trgovine so jim ustavile kupovanje na upanje. Tako nekako se je pričelo zadrurno gibanje, ki je v sto letih iz neznanega jedra postalo mednarodni orjak. Danes gre promet za drugarjev v milijardah letno.

Prvi zadrugar, v katerem se je porodila ideja zadrurne misli, je bil Robert Owen, ki je imel čut, dušo in srce za delavsko stvar. Owen se je rodil 14. maja 1771. Že kot mlad deček je moral v trgovino kot vajenec za trgovskega pomočnika. Ni imel prilike do višje izobrazbe, čital pa je veliko, bil je samouk, zajemal je iz knjig. Najbolj je nanj vplival J. J. Rousseau s svojimi socialističnimi idejami. Ownu je bila sreča dokaj mila. Poročil se je s hčerjo tekstilnega tovarnarja po imenu N. Dole in postal je solastnik in ravnatelj tovarne. Owen se je lotil svoje naloge z vso vneemo. Učil je delavce zadrurništvu in oni so mu sledili. Marljivo so delali in podjetje je vidno rastlo.

Robert Owen je šel še dalje. Delavcem je prekrbel boljša stanovanja, preuredil je tovarno, da je bilo v nji vse bolj snažno, zračno in svetlo. Upeljal je deset-urnik in pred desetim letom starosti ni smel noben otrok na delo, dočim so prej garali v nji otroci od šestega leta naprej. Za otroke je postavil petrazredno šolo; mesto na delo, so hodili v šolo; ob večerih so tudi starejši delavci posečali šolo in se učili raznih predmetov, tako tudi petja in godbe. Prirejal je koncerte. Obenem pa je imel svoje skladišče, iz katerega so delavci prejeli dobro in poceni blago in živila. Z raznimi podučnimi tečaji in predavanji so delavci postali človeška bitja.

Owen si je začrtal odločen smoter. Vladi je

priporočal razne reforme, kajti v tisti dobi je v Angliji vladala silna beda, tako tudi po vsej Evropi. S svojim tovarniškim tovarišem je priporočal, naj vlada skrbi za delavce, da ne poginejo od gladu. Saj vendar tovarnarji skrbijo za svoje stroje, zakaj ne bi skrbeli tudi za svoje delavce? Owen je resnično prakticiral kar je učil. Ustanavljal je zadruge raznih strok, na primer čevljarstvo zadrugo, hranilno zadrugo, živežno itd. Rekel je, da vsak bo delal za zadrugo, zadruga pa bo nudila vsakemu vse potrebno. Za princip zadrurne misli se je Owen boril leta in leta.

Glavna zasluga Roberta Owna je v tem, da je zanesel zadrurno misel med široke plasti naroda, ta misel pa se je razširila po vsem svetu. Zato gre Ownu vsa čast v podvigu zadrurne ideje. Če se bi delavstvo danes zavedalo svoje moči, bi imeli pravcati raj na svetu. Saj delavci ustvarjajo vse dobrine sveta, zato bi morali potom delavskih zadrug oni sami kontrolirati vse, ne pa peščica milijonarskih izkoriščevalcev. Kako velike važnosti je živilska industrija in trgovina za povprečnega delavca, to bi moral vedeti sleherni delavec. Polovico svojega zaslužka da delavec za življenjske potrebe, kar je pač ogromna vsota. Vzemi za primero veletrgovino A. & P., ki posluje po vsej Ameriki in Canadi z letnim prometom nad milijardo dolarjev, ali mesečno čez sto milijonov! To je silno velika vsota, ki je iztisnjena iz delavstva, velikanski dobički pa se stekajo v žepe tega kolosa. Poleg te so druge slične veletrgovine: Kroger, Fisher, Butler itd., ki imajo tudi ogromen promet.

Značilno pri vsem tem je to, da delavci vodijo in delajo v teh trgovinah; še več, delavci tudi kupujejo v teh verižnih veletrgovinah, dočim par magnatov kontrolira ves ta kolosalni promet, nič ne dela, spravlja pa ogromne dobičke. Ali bi ne bilo pametnejše, če bi isti delavci — konsumenti delali samo zase v svoji zadrurni prodajalni? Prav lahko, če je volja, sposobnost in razumevanje za vzajemno podjetnost, za skupno delo v okviru zadrurništvu.

Kaj pa male, neodvisne trgovine in trgovci? Po mojem mnenju so zapisani poginu ali k večjem životarenju. To je namreč neizbežni proces veletrgovinskega razvoja, ako se ljudstvo ne oprime zadrurništvu. Po tej vojni bo postala konkurenca še hujša nego je sedaj in za malega trgovca ne bo mesta. Veletrgovine stalno odpirajo svoje "super" trgovine in filialke po vseh mestih

dežele. Neodvisni trgovci ne morejo z njimi konkurirati, nimajo prilike, da bi se kosali s temi trgovskimi velikani.

Ako bo šlo tako naprej, se je bati, da bo v do glednem času družba A. & P. dobila popolno kontrolo nad živežnim razpečavanjem in nakupovanjem. Ako pride do te gospodarske katastrofe, gorje revnemu delavcu-odjemalcu. Edina rešitev za malega trgovca je, da se pridruži zadrugi gibanju in se na ta način obvarje izkoriščanja veletrgovin. Osnovo načelo, da vsak bo za zadrugo, zadruga pa zanj, še vedno drži — drži zato, ker drugega izhoda ni. V resnici je to edina pot za delavce-konsumente.

Ameriški Slovenci imajo nekaj zadrug v tej deželi. Glavne so v Clevelandu, Waukeganu, Strabanu, Pueblu itd., kar je zelo malo, če pomislimo na okolščine in številne naselbine. Polje je veliko zlasti za živežne zadruge, kajti hrana je neobhodno potrebna vsem. Živež kupuješ vsak dan, vprašanje pa je, kdo spravi dobiček? Ali ga spravijo Wallstreetarji, ali ga spraviš sam kot zadrugar in delavec-konsument? Cleveland se ponša z največjo slovensko naselbino, pa ne more dosti pokazati s tremi združnimi trgovinami. Ne vem, kje je vzrok, ali v vodstvu ali v brezbriznosti zadrugarjev in odjemalcev. Vodstvo je velike važnosti, pa se neradi učimo. Ne ravnatelj ali vodja ne direktorji, nobeden se noče učiti, četudi so vse prilike za učenje, in dobro vodstvo zahteva stalnega učenja, ako se pričakuje uspeh. Brez učenja ni nič, kajti tako zahteva moderno trgovanje.

Progresivne Slovenke v Clevelandu imajo lepo priliko, da si ustanovijo svojo zadrugo. Prepričan sem, da bi dobro uspevala, ker imajo dosti življenja v sebi. Na delo, žene! Saj boste delale same zase!

Veliko upanja imam v novega knjigovodjo Johna Pezdirca pri clevelandski zadrugi. Upam, da pod njegovim vodstvom bo tamkajšnja zadruga zaznamovala v bližnji bodočnosti dober napredek, kajti on se rad uči in vsled tega je uspeh gotov.

Na letošnji delniški seji so zadrugarji sprejeli zelo važen predlog, to je, da se ustanovi sklad za delničarje-odjemalce, ki se imenuje patronage fund, iz katerega bodo dobivali procentualni popust ali dobiček ob koncu leta ali kakor določi direktorij. V ta sklad smo dali \$7000. Ako ima zadruga recimo 200 delničarjev, bi to pomenilo, da pride na vsakega delničarja okrog \$40, to je njegov delež od dobička, ta delež se pa dviga in raste tako, kakor bo kupoval v zadrugi; čim več bo kupil, tem večji bo njegov delež in njegovi procenti. V ta sklad bo vsako leto delniška seja vložila gotovo vsoto od dobička. Ta sklad je tudi

prost dohodninskega davka, kar je pač velikega pomena vsestransko. Slovenska zadruga v Clevelandu dela važne spremembe in zaključke; če bo šla po tej poti naprej, bo zadruga res zadruga v korist delavcev, delavci pa bodo imeli zaupanje v svoje podjetje.

Razume se, da pri zadrugah pridejo tudi druga važna vprašanja, med temi pa je zelo važno vprašanje izobrazbe o združništvu. Priporočljivo je, da bi enkrat na mesec imeli predavanje, javno predavanje za splošno maso. Večkrat naj se bi sklicali sestanki delničarjev in odjemalcev, da se jih pouči o važnosti zadruge in medsebojne agitacije.

Za boljši prospek plemenite ideje združništva je treba vzajemnosti. Precej kritike se lahko da na račun predsednikov oziroma vodij združnih trgovin, ker tako malo ali skoraj nič ne pišejo o združništvu. Na razpolago je obilo gradiva, dobrega in podučnega gradiva, časopisov in revij, ki se pečajo s tem predmetom. Torej pišite! Zanesite združno misel med maso — ne enkrat na leto, temveč vsak teden bi morali imeti redne kolone o tej vitalni panogi našega življenja. Uspeh bi brez dvoma bil zadovoljiv.

Ni dovolj, če se kje ustanovi zadruga, nato pa mirno sedimo in čakamo, da bo sama uspevala. Treba je vspodbujati druge, pisati, govoriti in naudževati delavce, da bodo vedeli, kaj je zanje dobro in koristno in kaj ni. S tem, na ta način, bi šele vršili započeto delo, pravilno in ponosno, združna misel pa se bi ukoreninila, bi postala živ del delavskega sloja.

Resnico ne tepe samo laž, nego ji tudi molk lahko škoduje.—Amien.

Najcenejše blago na svetu sta danes: človeško meso in človeška kri.—Eugene V. Debs.

MAJSKI GLAS

Letna revija Proletarca, posvečena v tem letu njegovi 40-letnici.

CENA 35c.

THE MAY HERALD

Published Annually by the Yugoslav Workmen's Publishing Co., 2301 So. Lawndale Ave., Chicago 23, Illinois

Editor.....FRANK ZAITZ
Business Manager.....CHAS. POGORELEC

Telephone Rockwell 2864

Single copy 35c.

Printed by Adria Printing Co., Chicago 14, Ill.

Made in U. S. A.

Anton Zornik:

Še enkrat k spominu Jožeta Zavertnika

KER se je bil moj dopis za lanski Majski glas menda zgubil, želim, da se pa letos priobčijo tile moji spomini, ki naj služijo nekoliko v vzpodbudo mlajši generaciji, nekoliko pa v opogumljenje onim, ki jim je tudi še marsikaj v spominu, ampak so utrujeni in bi se radi vlegli k počitku, češ, delal sem, pa nič dosegel v mojem času; naj pa gradijo moji potomci sami dalje, ako hočejo kaj doseči.

Ali tako mišljenje ni pravilno. Tako ni mislil Jože Zavertnik st. On je delal do konca svojih dni. Morda mu je naporno agitatorično delo okrajšalo življenje. Toda o tem nekoliko pozneje.

S pokojnim Jožetom Zavertnikom sem se prvič seznanil l. 1908 na izredni konvenciji SNPJ, ki se je vršila v Mladičevi dvorani na Center Ave., v Chicagu. Zastopal sem poleg Jos. Pajka društvo št. 23. Ob pričetku zborovanja sem zagovarjal stališče, naj se da beseda bivšemu jednotinemu tajniku Martinu Kondu, da pove zbornici, kako je prišlo v mladi organizaciji do neso-glasja. Bojeviti pokojni Zavertnik pa nas je prepričal, da je (sedaj tudi že pokojni) Konda spreten političar ter da lahko zavleče zborovanje najmanj za dva dni in delegacija ne bo s tem mladi organizaciji prav nič koristila.

Takratni jednotin tajnik Fr. Kerže pa je še dodal, da ima od državnega komisarja v Springfieldu poročilo s svarilom, da ako se ne bomo med sabo sporazumeli, bo prišel zaupnik državne vlade, pa nam zaplenil knjige in odvil charter mladi jednoti. Ta izjava nas je pomirila in odglasovali smo, da ostanemo pri sklepu glavnega odbora glede izključitve onih, ki so nagajali.

Razume se, da je bilo med delegati veliko naročnikov na Glas svobode, katerega lastnik je bil bivši tajnik SNPJ Martin Konda. Shajali smo se ob večerih pri tedanjih gostilničarjih kot so bili Kosiček in dobro znani Martin Potokar, ki je bil tiste čase jednotin blagajnik. Stikal in vohunil sem na vse strani, da doženem jedro spora. Nazadnje sem prišel do prepričanja, da sta Zavertnik in njegova skupina v pravem, kajti ti so zagovarjali smernice demokratskega socializma, medtem ko so Konda in njegovi zastopali liberalizem, naperjen bolj proti cerkvam, nego pa proti kapitalizmu. In ker je bilo med delegati precej bivših premogarjev iz Nemčije ter nemške Avstrije, ki so se na delavska vprašanja prilično bolje razumeli, je z njihovo pomočjo Zavertniko-

va skupina zmagala. Tako je dobil Proletarec, ki obhaja letos svojo štiridesetletnico, pri članstvu SNPJ veliko oporo. Da je ta naš list to kar je, gre velika zasluga Zavertniku, ki mu je pomagal začrtati smernice, po katerih je prebil vse dosedanje krize in bo prebil tudi sedanjost.

Že se začnjenja daniti, nova internacionala prihaja — je že na horizontu. "Delavci vsega sveta — združite se!" ima še zmerom svoj resen pomen, kot tudi besede Karla Marxa, da bo prišel čas, ko bo delavstvo prekoračilo svoje meje ter bo zategadelj za nekaj let vrženo v zastoje. Ampak "spoznavši svoje napake", je zapisal Marx, "jih bodo delavci popravili s tem, da se bodo tesneje povezali med sabo, pa podvojili zgubljene zmage."

Tako nas je učil tudi Jože Zavertnik. Natančneje sem se spoznal z njim za časa zborovanja JRZ. Bival je takrat še na Crawford Ave., v Chicagu in sem prenočeval pri njem. Ko smo vsi drugi odšli spat, se je on šele pripravil, da napiše uredniški članek za prihodnji dan. Boril se je za iste principe, za katere se bijejo v Jugoslaviji, za katere se bori Kristan in drugi. Kristan bo doživel zmago in se bo od tega nehvaležnega sveta ločil z večjim zadovoljstvom, nego se je Jože Zavertnik.

Zapisal sem že prej, da je Jožetu nemara skrajšalo življenje prenaporno agitatorično delo. Posnel sem to iz njegovih lastnih besed. Kot vam je vsem znano, je bilo leta 1929 na konvenciji SNPJ v Chicagu, ko je Jože Zavertnik zavoljo svojega pojemajočega zdravja resigniral kot Prosvetin urednik. Tudi meni se je videlo, da ni bilo več v Jožetu tistega ognja, ki smo ga bili vajeni videti 20 let. Ker se je pa isto leto vršila proslava federacije SNPJ Westmoreland County na Yukonu, sem na pripravljalni seji predlagal, da povabimo Jožeta Zavertnika kot glavnega častnega govornika. Jože se je vabilu odzval in proslava je bila nad vsako pričakovanje uspešna.

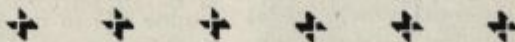
Ob tisti priliki je prenočil pod našo streho in drugi dan sva se lahko nemoteno porazgovorila o tem in onem. Premogarje je on ljubil že zato, ker so bili radikalnega mišljenja. Opisal mi je težavne naloge delavskega agitatorja. Pravil je, kolikokrat da je v Trstu spremil Zofko Kveder v prostore, kjer se je točila opojna pijača, ker je pač v takih prostorih delavce najlažje najti. In ako se jim hočeš priljubiti, moraš tudi vsaj nekoliko z njimi piti. V vročih debatah postane člo-

vek žejen, pa ga včasih več popije, nego mu je ljubo. In če je v družbi kaj zgagarjev, se priključi še jeza, konečno je premalo spanja, kar slabi živce in kvari zdravje. Poleg je pa še nešteto drugih nevšečnosti, ki delavskemu agitatorju kopljejo prerani grob.

Ni čuda, da se nekateri izgovarjajo, češ, da je življenje prekratko, da bi si ga grenili in kratili še s politiko. Ampak če bi bili vsi taki modri Aleki, bi danes Stalin, Tito in več drugih ne uživali tolikšne slave. Gradili so drugi pred njimi in morda več od njih, in šli — kot Jože Zavertnik — v prerani grob.

Premogarji v Westmorelandu, oziroma federacija SNPJ je sprevidela, da je bil Jože vse svoje življenje dober agitator in bojevnik za delavske pravice, zato mu je kupila srebrno trofejo in mu dala šopek rdečih rož, na kar je bil zelo ponosen. Veselo je odnesel darilo s seboj v Chicago, prepričan, da njegovo delo ni bilo zaman. Čutil pa je in mi to tudi zaupal, da je njegovo življenje pri kraju. S sinom sva ga peljala na postajo in nekoliko po mestu.

Slutnje njegove so se uresničile — preminul je še v istem letu. Ali delo njegovo je ostalo. Demokratski socializem se svita na obzorju.

Louis Kaferle:

ZAMRZNJENE MEZDE

NA račun druge svetovne vojne smo tudi v Ameriki dobili število vladnih odredb, postav in odlokov. Vladni organi so določili cene živlom, obleki, najemnini, izdelkom in drugim potrebščinam. Da se je to uravnovesilo, je vlada odredila ustajenje delavskih mezd in nižje plačanih uradnikov. Te odredbe so bile brez dvoma izdane z dobrim namenom, koristiti splošnemu ljudstvu, kajti pozabiti ne smemo na naše "patriotične" slabosti, ki se izražajo v gonji za dobički. Poteškoče pri tem planiranem gospodarstvu so nastale zlasti zato, ker temu nismo bili vajeni.

Ameriško ljudstvo je vzgojeno v materialističnem duhu: svobodni trgovini in delu, zato so nam določbe cen in mezd nerazumljive, kar pa ni nič čudnega. Ljudje čitajo o špekulacijskih igrah, vojnih dobičkih in sličnih skemah, ki prinašajo premije, lepe plače in pa špekulacijske dobičke. Tako se tudi preprostega človeka oprijemlje manija verižništva. Če je podvržen materialistični ideologiji svobodnega podjetništva (free enterprise), si bo kupil bogastvo, četudi je treba preko mrtvih trupel sinov svoje domovine. To so tiste naše slabe lastnosti v času, ko en del državljanov žrtvuje svoja življenja za domovino, dočim si drugi del kupi čisti bogastvo.

Sedanja vojna stane težke milijarde in nekdo bo moral plačati stroške zanjo. Vprašanje je, ali bodo nosili stroške oni, ki so zmožni plačati, ali oni, ki niso zmožni. Kot izgleda, se dela pritisk na malega človeka, na delavca, naj on plača stroške vojne.

Kmalu po izbruhu vojne je vladni stabilizacijski odbor odločil, da za časa vojne se mezde in plače delavcem in nižje plačanim uradnikom ne smejo povišati v nobenem slučaju za več ko 15% nad predvojnimi mezdami. Organizirano delavstvo je takrat pristalo na ta odlok v nadi, da se bodo ustalile tudi cene potrebščinam. Poleg tega je delavstvo dalo obljubo, da ne bo stavkalo. Pri tem sklepu je ostalo, izjema so le tovarne, kjer delavci prejemaajo letne premije ali bonuse.

Izkušnje kažejo, da se industrije, trgovine in pro-

fesionalci ne držijo vladnih odločb, zato se delavec in nižji uradnik počutita, da sta takorekoč samovoljno priklenjena k svoji zamrznjeni plači. Kajti cene potrebščinam so narastle preko vladnih določb, dočim gre življenjski standard delavca in uradnika navzdol.

V februarju je vladni statistični urad poročal, da so cene v sedanji vojni poskočile za 47% na živilih, 42.4% na obleki, 42.1% pohištvu, 12.2% kurjavi in razsvetljavi, 3.8% najemnini, dočim znaša splošna podražitev 28.8%. Delavski statistični odbor pa je pronašel, da so cene delavskim potrebščinam poskočile povprečno za 42%. Neglede na to, če vzamemo za merodajno številko podražitve 28.8% ali 42%, je pač jasno razvidno, da so delavci prikrajšani na mezdi, kajti v tem času so prejeli le 15% poviška.

Dohodninski davek se je v tem času povišal od 6% na 23%, torej za 17%. Ako prištejemo to vsoto k povišanju cen, vidimo, da zaleže delavcu njegov dolar po vladni statistiki 48.2, po unijski statistiki pa komaj 41c predvojne vrednosti. To pomeni, da se je življenjski standard znižal nad polovico v vsakem oziru. Mezde se niso povišale za 15% v vseh tovarnah; v nekaterih tovarnah so jih povišali le za nekaj centov in produkcijski delavci niso doslej dobili nobenega priboljška na plači.

V tovarnah, kjer je bila plača od kosa, so imeli določeno bazo ali zajamčeno mezdo in delavci so navadno zaslužili od 15 do 20% nad to plačo od ure. Sedaj pa so začeli plačevati produkcijske delavce pri vojnem delu od ure, kjer pa je šlo za povišek plače, so ga pristeli k tej "garantirani" plači, ne k produkcijski. Tako ti delavci garajo kot prej, še vedno prejemaajo zaslužek, ki je bil v veljavi pred vojno. Da je sedanji zaslužek vojnih delavcev sedaj večji, je razlog v tem, ker delajo po 50 in 60 ur na teden, pri tem pa prejemaajo za več ko 40-urno delo na teden premijo. Kjer delajo po 40 ur, družinski očetje le s težavo preživljajo svoje družine s sedanjim pičlim zaslužkom.

Ameriški tisk ima v svoji službi čete piscev pri meščanskih listih in veliko število radijskih komentarcov, ki širijo zavajalno, lažno propagando o velikih zaslužkih delavcev in o njihovem obnašanju v vojnih tovarnah. Delavcem predbacivajo, da lenarijo pri delu, da stavkajo in izostajajo od dela, medtem ko se ti kričarji zabavajo na golfiščih in v letoviščih, pozimi na jugu, poleti pa na severu. To je ves njihov vojni napor in patriotizem. Za tem vpitjem se skriva nekaj zahrbtnega. To vpitje je v resnici priprava za povojno dobo, ko se bo produciralo za civilne potrebe brez omejitve dobičkov. Delavske unije so jim trn v peti in te bi radi za vsako ceno uničili. Zato so že sedaj na delu, da med ljudstvom obsovirajo delavske unije in da dobijo na svojo stran javno mnenje, za poznejše boje proti organiziranemu delavstvu. V tej gonji gredo celo tako daleč, da ščuvajo vojake proti delavcem; čim se vojni veterani vrnejo, tedaj pa naj se med seboj tepejo z ostalimi delavci, industrialci pa bi na račun te zmede želi mastne dobičke.

Lenuhi in postopači se dobijo v tovarnah tudi sedaj, ampak to niso delavci. Največ teh "delavcev" je prišlo v tovarne z namenom, da se izognejo vojaščini, nekaj pa je takih, ki hočejo pokazati javnosti svoj puhli patriotizem. Ti ljudje ne bodo ostali v tovarnah po vojni; njih ne briga tehnično znanje dela, ker niso odvisni od meznega zaslužka, kajti oni imajo postranske dohodke. Obnašanje teh ljudi bi se torej ne smelo očitati resničnim delavcem. Stalni delavci ustvarjajo s svojim tehničnim znanjem solidne izdelke in izvršijo določeno količino. Ti delavci so omogočili, da se je oborožila desetmilijonska armada s tanki, letali, ladjami itd., poleg tega so zalagali zavezniške armade z bojnim materialom.

Med vojno so se pojavile sporadične stavke v raznih krajih, nobena teh pa ni bila "legalno" oklicana po unijskih organih. Za te stavke so bila največ odgovorna vodstva podjetij, vladni odbor in nezreli lokalni unijski vodje. Kjer so nesposobni, nervozni unijski zastopniki, podjetniki navadno izrabijo priliko za provokacije, da taki voditelji vzroji s stawkami. Pri reševanju pritožb so vodstva tovarn zelo arogantna in imajo gluha ušesa. Zato pride mnogo sporov pred vladni delavski odbor, kateremu se navadno ne mudi in jih po polže rešuje. To preziranje od leve in desne ustvarja slabo voljo med delavci, končno pa sledi stavka, ki prisili arbitracijski odbor k mizi, kjer šele začno reševati sporne zadeve.

Delavci avtne unije CIO, ki je pač največja, so postali tako nezadovoljni, da so hoteli preklicati protistavkovno obljubo. Ta unija ima več ko milijon članov, glasovanja pa se je udeležilo le 278.000 članov; izmed teh je 178.331 glasovalo, da ostane obljuba v veljavi, 99.186 pa jih je glasovalo za preklic. Glasovanje je bilo dvomljivo, ker se je vršilo z dopisnicami, ki so bile poslane na glavni urad unije; tako je bilo članstvo brez moči glede štetja glasov. Pravilno in demokratično bi bilo, da bi splošno glasovanje vodili unijski lokali in ti bi poročali o izidih volitev svojih lokalov v glavni urad. Tedaj bi članstvo imelo več zaupanja in se bi udeležilo glasovanja v večjem številu.

Obstoječo protistavkovno obljubo so najbolj zagovarjali levičarji v avtni uniji. V obziru so imeli vojno situacijo, da se obvaruje unija pred sovražnim javnim mnenjem v bodoče in da se ohrani politični vpliv pri administraciji. Nasprotna struja pa je trdila, da se

obljuba izkorišča v korist podjetnikov, da se bi s preklicem obljube upoštevale delavske zahteve in da podjetniki ne bodo več tako arogantni. Brez dvoma sta obe struji imeli dobre argumente, zato je bilo medsebojno obmetavanje s "subverzivnostjo" odveč.

Preidimo na poglavje o delavcih in inflaciji.

Nekateri trdijo, da "visoke" delavske plače povzročajo inflacijo in podražitev. Ta trditev je brez podlage. Statistiki nam povedo, da je bila povprečna predvojna tedenska plača \$26, med vojno pa se je tedenski zaslužek zvišal na \$3, dočim neko poročilo trdi, da znaša \$36. Naj velja prvo ali drugo, vsak pameten človek bo priznal, da tak tedenski zaslužek ne more povzročiti inflacije, ker v resnici predstavlja navadno životarenje. Vladni ekonomisti celo trdijo, da se bodo morale delavske mezde po vojni zvišati, kajti takrat bo v veljavi krajši delavnik, sicer ne bo kupne sile in ne denarja za dohodninski davek, ki bo neobhodno potreben še mnogo let po vojni. Ti davki bodo pobrali ves "odvišen" zaslužek delavcu in marsikateri vojni bond bo šel za davke.

Kaj je povzročilo zvišanje cen? Brez dvoma so temu vzrok davki, ustaljenje mezd in veriženje vojnih profitarjev. V gotovih industrijah, kot so tekstilne, bombažne, živilske in farmske, so bile predvojne mezde pičle. Sedaj, ko je pomanjkanje delavcev, pa morajo te industrije plačevati delavce po višji meri z ostalimi delavci. Davki ki so naloženi na blago in prodajo, se prištejejo kupcu, nazadnje pa se pridruži še verižništvo. Čim primanjkuje kakšnega blaga, ga skrijejo, potem pa ga pod roko prodajo za višjo ceno.

Če ste toliko srečni, da dobite dovoljenje za nakup novega avta, vam prodajalec prišteje za nekaj let rentnino poleg davkov, tako da vam podraži predvojni avto za več kot eno tretjino predvojne cene. Isto velja pri nakupu peči, hladilnic in drugih potrebščin. To pa še ni tako slabo, ker je vsaj pod nadzorstvom, tako da kupci ne morejo med seboj navijati cen. V tem oziru pa je slabše s stanovanjskimi hišami.

V industrijskih središčih, kjer je narastla vojna produkcija nadpovprečno, je pomanjkanje stanovanj dokaj kritično. Dokler je vladna agencija OPA dovoljevala zidavo novih hiš, je šlo prekupčevanje in izmenjava hiš precej normalno, čim pa je bilo to ustavljeno, se je začelo navijanje cen na stare hiše. Vlada je namreč pozabila hkrati postaviti tudi strop cenam na stanovanjske hiše. Pri tem je slabo to, da sedaj kupujejo po napihnjenih cenah stare hiše navadni ljudje, veliki investori pa jim jih prodajajo. Banke in zavarovalne družbe so razprodale vsa posestva. Na vprašanje, zakaj so jih prodale, odgovorijo, da oni so pač v businessu zato, da pobirajo obresti, ne pa da lastujejo hiše; z najemniki naj se ukvarjajo oni, ki želijo biti lastniki. Kdo bi jim zameril, ako si izberejo lahko pot do zaslužka in dobička! Pri tem pa je čudno to, da se ti investori ne boje inflacije, ker so razprodali posestva, medtem ko ljudje z malimi prihranki kupujejo največ zato, ker se boje inflacije.

Amerika ima in bo imela glavno besedo pri stabilizaciji valute, pa tudi pri predvidevanju novi mednarodni zakladnici se najbrž ne bo sama sebe ogo-ljufala. Mi priseljenci vse preradi primerjamo Ameriko s kakšno evropsko državo, kadar govorimo o inflaciji. Amerika ima odprto pot v svet, obilo naravnega bogastva, zelo razvit način masne produkcije, zato vsled te vojne ne bo obubožala.

VINCENT CAINKAR:

Akcija za bodoči mir in dolžnost delavcev

ZIVIMO v časih težkih in resnih dni ter velikih svetovnih dogodkov. Druga svetovna vojna, ki traja že toliko let, je po stopnjah zajela v svoj krvavi ples skoro vse kraje po svetu. S svojo furijo grozodejstev in strahot je povzročila nepopisno veliko človeških in materialnih žrtev. In tudi nad povzročitelji te vojne — fašisti in naciji — se je strašno maščevala.

Ko so obesili Mussolinija, in ko je bilo poročano o smrti Hitlerja, se je v San Franciscu vršila že dober teden konferenca združenih narodov. Sestali so se, da se domenijo glede bodočega miru.

Res je že skrajni čas, da se človeštvo spametuje in za zmerom preneha z blaznimi sovražnostmi, vojskami in z barbarskim prelivanjem krvi.

Saj je bilo tega zla že itak preveč. In nobena vojska še ni prinesla nič dobrega za ljudstvo, pač pa vsaka samo veliko trpljenja in gorja. Vse vojske v preteklosti so bile zasnovane iz osvajevalnih in podjarmiljevalnih namenov. Vprizarjali so jih navadno posamezni oblastniki in vodile so se za privatne interese, nikdar pa ne za dobrobit splošnega ljudstva.

Skrajni čas je že, da se tudi delavstvo pobriga, da mu bo vsaj ta vojna, ko gre za strmoglavljenje zločinske fašistične pošasti ter ohranitev demokracije, prinesla nekaj dobrega in da po tolikem prelihanju človeške krvi in tako ogromnih žrtvah v tem strašnem boju končno pride res pravičen in trajen mir.

Res je seveda, da je bila tudi ta vojna zasnovana iz osvojevalnih in imperialističnih namenov. Započeta je bila z imperialistično politiko in namenjena predvsem, da udari po proletariatu ter ga oropa vseh človečanskih pravic in ga potisne za zmerom v brezpravnost. Namera je bila, da se najprej zlomi sila sovjetske Rusije, potem pa razbije delavske organizacije in uniči vse svobodomiselnost in napredno usmerjene institucije. Zato mnogim ljudem upravičeno dvomi v odkritosrčnost državnikov, ki nam tako radi pojejo, da je ta vojna za svobodo vseh ljudi in uvedbo demokracije po vsem svetu. Mnogi se resno boje, da bo končni izid vsega tega čisto nekaj drugega kot zmaga demokracije, ter da bo delavstvo spet ogoljufano in razočarano, kakor je bilo po prvi svetovni vojni. Ta bojazen se je povečala zlasti s smrtjo predsednika Roosevelta, ki je bil največji zagovornik demokracije in čampion ideje za ustanovitev organizacije, ki naj bi imela oblast urejevati odnose med različnimi narodi in reševati spore brez krvavih vojn, ter poleg Rusov menda tudi edini vpliven državnik, ki je bil resen in pošten glede tega.

Po sovjetski Rusiji je bilo treba udariti z vso silo in jo uničiti, ker se je predrznila likvidirati lene plemiče s carjem vred in ker niso bili nič drugega kot trinogi in krvosesi ruskega ljudstva; nadalje, ker so tam odpravili gnili fevdalizem in kapitalizem ter uvedli nov, popolnoma drugačen gospodarski sistem, ki temelji na enakopravnosti in socialni pravičnosti in ima služiti samo koristim delavskega ljudstva. To je v očeh denarnih močestev in vladajočega razreda po

kapitalističnih državah napačno in strašen greh. Zarotili in organizirali so se proti sedanji Rusiji z namenom, da jo razbijejo ter njen gospodarski in politični sistem uničijo za vsako ceno. Zato so ameriški, angleški in francoski bankirji financirali in podpirali fašizem, vzgojili Hitlerja, Mussolinija in Francota ter še več drugih diktatorskih voditeljev in sovražnikov delavske Rusije. Reakcija vsega sveta se je združila in pomagala oborožiti Hitlerja za vojno proti Rusiji.

Reakcija bi v svojih zlonamernih nakanah najbrž tudi uspela, če bi se fašistični voditelji ne prenačili in postali preveč predrzni, in če bi ne bilo istočasno in vodilnih mestih demokratičnih držav nekaj bolj dalekovidnih in poštenih ljudi, ki so veliko nevarnost fašistične pošasti še pravočasno spoznali ter poskušali podvzeti potrebne korake, da preprečijo strašno in neizogibno katastrofo, ki bi jo nebrzdani fašizem gotovo prinesel vsemu človeštvu. Hitler je v svoji pohlepnosti po oblasti in veliki sebičnosti izdal svoje podpornike in si že začel domišljati, da je on sam absolutni diktator in gospodar ne samo Nemčije, temveč vsega sveta. Naziji niso dolgo prikrivali svojih zavratnih namenov. Niso se sramovali najgrših zločinov in nečloveških dejanj, ki so jih počenjali. Masno pokolje žena in nedolžnih otrok, brezobzirno ubijanje starčkov, pokončevanje nešteti tisočev mirnih državljanov in pobijanje sploh vsakogar, kdor se je količkar upiral fašističnim naukom ali se ni mogel stoodstotno udinjati nazijem, barbarsko podiranje spomenikov in kulturnih naprav, požiganje mest in vasi ter opustošenja celih pokrajin in uničenje gospodarskega življenja sploh ter iztrebitev celih narodov, kot so počenjali ti sadistični zeloti, je vendar bilo preogabno in postajalo za ostali svet preveč, da bi mogel ostati še naprej brezbrizen za vse to.

Demokratična ljudstva niso mogla mirno gledati teh strašnih reči, kajti zmerom bolj je postajalo jasno, da naziji osvajaajo deželo za deželo v stremljenju po nemški dominaciji ne samo Evrope, temveč vsega sveta in postajala je vedno večja nevarnost, da bodo končno tudi ona postala žrtve fašizma. Ni jim preostajalo drugega, kot da se organizirajo proti fašizmu in postavijo odločno in bran. Na čelo tega boja se je postavil veliki človekoljub in spreten državnik predsednik Roosevelt. Temu dalekovidnemu in širokogrudnemu možu se imamo največ zahvaliti, da so se preprečile zlobne nakane za strmoglavljenje sovjetske Rusije in uničenje delavskih organizacij drugod, in da se sedaj bide neizprosni boj za popolno uničenje fašizma ter ohranitev principov svobode in demokracije po vsem svetu.

Vojna sama na sebi je strašno zlo. Logično je, da jo sovraži vsak razumen in dobromisleč človek. In čim bolj napreduje moderna tehnika ter razne iznajdbe za pokončevanje, tem strašnejša je in bolj ogabna nam postaja že samo misel na vojno. Že prejšnja vojna nam je poleg velikih življenjskih žrtev zapustila premnogo težkih posledic, med temi silno gospodarsko krizo in človeško demoralizacijo; ta pa jo bo še veliko več. Medtem se tehnika naglo razvija

in prihajajo vedno nove iznajdbe za pokončevanje, tako da si danes še niti predstavljati ne moremo, kako strašno bo, ako pride do tretje svetovne vojne. Strokovnjaki se upravičeno boje, da bo z njo uničena vsa civilizacija in da bo s tem morda tudi konec človeštva.

Ta dejstva in pa plemenito človekoljubje, ki je prirojeno vsakemu normalnemu človeku, poraja poslednje čase močne zahteve za likvidiranje vojn. Ljudstvo po vsem svetu želi, da se ustanovi trajen mir ter na kak način zagotovi varnost posameznih narodov pred napadi. Zahteve za odpravo krvave vojne so tako velike in glasne, da se jih ne da več zadušiti. Zato državniki in drugi odgovorni ljudje ter ljudski voditelji o tem resno razmišljajo. To je dalo pokojnemu predsedniku Rooseveltu največjo oporo, da je lahko že lansko leto sklical v Dumbarton Oaks konferenco zaveznških zastopnikov z namenom, da o tem važnem problemu temeljito razpravljajo in izdelajo načrt za preprečenje bodočih vojn in za ustanovitev trajnega mira. Posledica tistega sestanka je bila konferenca "velikih treh" v Jalti, kakor tudi letos velika konferenca v San Franciscu.

Ustanovitev stalne organizacije za svetovni red in trajen mir na podlagi pravičnosti in demokratičnih principov je brezdvomno ena največjih potreb sedanjega časa. Zato je človeštvo vsega sveta pobožno upiralo svoje oči v konferenco v San Franciscu in z velikim upanjem pričakovalo uresničenje te velike humanitarne ideje. Delavstvo pa bo kljub dejstvu, da je najbolj prizadeto in da je baš ono doprineslo največje žrtve za zmago, lahko spet ogoljufano in razočarano, kakor je bilo po prejšnji vojni. Napačno je misliti, da smo za to stvar vsi, pa čeprav je še tako dobra in potrebna. Reakcionarji, ki so financirali Hitlerja in Mussolinija in druge fašistične voditelje, in ki so bili pravi povzročitelji drugega svetovnega klana, so tudi proti stalnemu in pravičnemu miru. Mednarodni bankirji, vojni profitarji, izdelovalci orožja, profesionalni militaristi in drugi fašistično orientirani elementi nasprotujejo ustanovitvi mednarodne organizacije za preprečenje bodočih vojn, ker to ogroža njih profite in gospodarsko moč. Na vsak način se hočejo ohraniti na površju tudi v bodoče ter še živeti od žuljev delavcev in farmerjev in poslužujejo se vseh mogočih zvijač, laži in intrig, da bi bili razbili konferenco, ki je bila meseca aprila sklicana v San Franciscu. In če bi jim to ne bilo mogoče, vsaj preprečijo dobre sklepe in naredijo z bodoče mednarodne mirovne organizacije navadno farso in drugo nezmožno ligo narodov.

V naporih, da se prepreči uspeh konference v San Franciscu, se je reakcija poleg drugih sredstev posluževala laži o Rusiji, češ, da ne misli resno in se nanjo ne moremo zanašati. Spletkarji so v ta namen izrabljali poljske mejne in verske spore, jugoslovanske narodne in verske spore, težave raznih od vojne težko prizadetih ljudstev in tako dalje. In kot je razvidno, ne brez uspeha. Sami bi seveda ne dosegli veliko, ker so številčno majhni, ampak imajo denar in mnogo pomočnikov. V tej deželi jim je nasledlo veliko kalinov. To pojasni pravi vzrok raznih protestov, izjav ter deputacij, ki so jih razne skupine pošiljale v Washington in potem v San Francisco. Kongresnike in državni department stalno bombardirajo s takimi rečmi. Lažnjivo propagando širijo tudi potom tiska in v radiu. Ko je predsednik Roosevelt po

povratku z Jalte v kongresu osebno poročal o uspehu konference, je zbornica soglasno odobraval zaključke in vsi so se strinjali, da so bili res uspeh, in da je storila za bodoči mir kar je bilo v danih razmerah največ mogoče. Istega mnenja je bila večina časopisja. Nasprotniki pa so nato takoj začeli intrigrirati in posledica tega je, da je veliko kongresnikov po prejetih pismih in protestih spremenilo svoje stališče glede konference (v Jalti) in senator Vanderberg, ki je bil imenovan za člana naše delegacije v San Franciscu, je že pred pričetkom konference predložil resolucijo, ki določa, da se vse revidira, kar je bilo sklenjeno v Jalti. Poljski delegati so na izredni seji Ameriškega slovanskega kongresa, ki se je vršila letos v Clevelandu, povedali, kako strupeno piše proti zaključkom v Jalti večina poljskega časopisja in odprto zahtevalo, da se naj konferenco v San Franciscu razbiže, dočim so se prvotno vsi strinjali in solidarno podpirali Rooseveltovo zunanjo politiko. Neki urednik je celo zapisal, da je Poljakom sicer bilo hudo pod nemško okupacijo, ampak so se tekom časa privadili in da jim je pod Hitlerjem vsekakor bilo boljše kot jim bo pod Stalinom. To pove, kaj vse počenjajo nasprotniki. In to ni samo med ameriški Poljaki. Enaka propaganda je bila zanešana tudi med Srbe, Hrvate in druge. Tudi Slovenci nismo izvzeti. Hrvatski popi so pošiljali proteste v Washington proti Titu in Šubašiču, namesto proti Paveliču, srbofilo so protestirali proti vladi hrvatskega komunista Tita in Hrvatom, in potegovali so se za izdajalskega generala Mihajloviča. Slovenski klerikalci pa so se tudi šli smešit v Washington s spomenico proti oblasti, ki si jo je narod v starem kraju sam postavil in se potegovat za izdajalskega Rupnika in Rožmana ter druge hitlerjevce in belogardiste.

Reakcija je torej skrbno čuječa in vedno na delu za svoje interese. In kakor že omenjeno, bo delavstvo prav lahko ogoljufano za svoja upravičena pričakovanja tudi po tej vojni, ako bo preveč brezbržno in dopuščalo, da bodo samo bogati sloji in reakcionarji odločali, ko se bo sklepal mir in delalo načrte za bodoče. Baš sedaj so važni momenti in čas, da smo tudi mi skrbno čuječi ter se energično poženemo za svoje interese. In ako hočemo, da po zmagi na bojišču ne zgubimo doma, oziroma pričakujočega mira, je potrebno, da stavimo tudi mi svoje zahteve in da smo glasni tudi mi kolikor največ mogoče. Potrebno je, da poskrbimo v svojih unijah, podpornih in kulturnih društvih ter sploh pri vseh organizacijah, kjer smo člani ali kjer lahko kaj pripomoremo, da se sprejmejo in odpošljejo resolucije v podporo vsaki konferenci združenih narodov, kjer se gre za ustanovitev stalne in polnomočne mednarodne organizacije za vzdrževanje reda in trajnega mira. Potrebno je, da spregovorimo in povemo kongresnikom, državnemu tajniku in predsedniku glasno in določno, kaj mi zahtevamo. Oni so naši zastopniki in želijo izvedeti naše mnenje in želje. In ker nas je veliko — veliko več kot nasprotnikov, nas bodo morali upoštevati. Kar koli je bilo sklenjenega v San Franciscu ali pa bo sklenjeno pri mirovni mizi, bo moralo biti predloženo še senatu v Washingtonu in prejkone bo pri tem soodločevala tudi nižja zbornica. Zato pa je toliko bolj važno, da so naši zastopniki dobro informirani o našem stališču glede tega vprašanja in o upravičenih zahtevah, ki jim jih bomo sporočili potom sprejetih resolucij.

Društva SNPJ so že bila na to opozorjena iz glavnega urada in prejela so tudi vzorce za sestavo takih resolucij. Ako podvzamejo slične korake tudi druge organizacije, bo toliko več zaleglo. Delavci so tisti,

ki se bojujejo in umirajo ter največ žrtvujejo v vsaki vojni, zato pa je tudi njihova dolžnost, da sedaj odločno nastopijo in poskušajo preprečiti v bodoče vsako nepotrebno vojno, klanja in razdejanja.

Frank Alesh:

Zgodovina ameriških Slovencev bi bila – drugačna ...

(Frank Alesh je bil dolgo tajnik Jugoslovanske delavske tiskovne družbe, ki izdaja Proletarca, Koledar in Majski Glas. To službo je vršil do leta 1940.)

LISTAM po zapisnikih upravnega odbora Proletarca in res vidim, da je bilo v tem odboru lepo število sodrugov. Žal, da so se nekateri kmalu utrudili in stopili na stran. Vedno pa so se dobili drugi, ki so zavzeli izpraznjena mesta ter nadaljevali z delom. Tako smo prišli do 40-letnice tega lista. S ponosom lahko gledamo v prošlost na storjeno delo.

Zgodovina ameriških Slovencev bi bila prav gotovo v marsičem drugačna, če ne bi bilo našega socialističnega gibanja, ki jo je usmerjalo na napredna pota. Nobenkoli nas ni bilo mnogo po številu, ali vedno dovolj za širjenje močnega socialističnega vpliva in udejstvovanja.

Mnogokrat se oglasi ta ali oni iz nasprotnega tabora s sarkastičnim vpraševanjem, kje in kdo so slovenski socialisti. Saj jih ni, pravijo. Saj nimajo česa pokazati! Njihova organizacija je le na papirju.

Tisti, ki tako govore, nas dobro poznajo. Če nas ne bi bilo, pa se ne bi s takim strahom, ali s tako jezo zanimali za nas.

Res je, da je bilo pred 40 leti med ameriški Slovenci prav malo socialistov, in še ti so bili raztrešeni širom dežele. List pa jih je zbližal, bil jim je tribuna, na kateri so se drug z drugim spoznali in se strnili za organizirano delo. Letniki 1904 in 1906 prav lahko imenujemo za najvažnejši v zgodovini našega ljudstva v tej deželi. Ob prvi je bila ustanovljena SNPJ, ob drugi "Proletarec", za njim pa JSZ. To so mejniki, ki so našemu delavstvu pokazali, kam in čemu.

Naše gibanje v prešlih 40 letih beleži čisto naravni razvoj socialistične organizacije. Rasli smo in padali, si znova opomogli, prav tako, kakor se je dogajalo v socialističnem gibanju delavstva

drugih narodov. Med našim delavstvom se je v vsaki krizi dobila skupina, katera se je zavedala odgovornosti ter vztrajala. Če bi omagala, bi nasprotniki triumfirali ter brez pomišljanja uničili vse sadove dela za napredek med našim ljudstvom.

Na mestu je, da v tej slovesni uri spregovorimo par besed tudi o naših sovražnikih. Od vsega začetka smo imeli največje nasprotnike v slovenski duhovščini. Teh je danes okrog sto v Ameriki. Če bi ne bilo našega gibanja, bi bilo njihovo število nedvomno veliko večje. Splošno znano je, da je življenje slovenskih duhovnikov v Ameriki vedno udobnejše kakor pa je bilo življenje njihovih stanovskih tovarišev v starem kraju, ko so še imeli največ moči in živeli v normalnih razmerah. Sedaj so tam vsled vojne ševeda tudi oni zelo prizadeti.

Naše gibanje ni nastalo radi njih in naši boji niso bili namenjeni njim. Mnenje tistih duhovnov, ki so smatrali ali smatrajo, da je naloga socialistov boj proti njim, je zgrešeno. Če bi naše napredno gibanje ne imelo višjih ciljev, kakor pa boj s klerikalci, bi bilo že davno skrahiralo, kakor je skrahiralo slovensko svobodomiselstvo v Ameriki, ki je imelo edini namen boj proti duhovščini, ali Tavčarjev-Hribarjev liberalizem v bivši Avstriji s svojo protisocialno politiko.

Prepričan sem, da se je na sejah socialističnih klubov zelo malo zabavljalo proti duhovništvu. Naši zbori z njimi ne izgubljajo časa. Čemu torej sovraštvo duhovščine proti socialistom? Predvsem iz materialnih razlogov.

Pred l. 1904 so bile fare edino zbirališče Slovencev in katoliška društva edine družabne, podporne in socialne organizacije. Kar je bilo

takrat že naprednih, še niso prišla v poštev. Duhovščini se je obetala sijajna bodočnost. Pa ti pridejo ljudje, ki so prežeti s popolnoma drugačno ideologijo in začno učiti sinove in hčere naših kmetov, da imajo vso pravico do boljšega življenja, in da so nauki, ki jih navajajo v pokornost in udanost njim škodljivi ter v prid izkoriščevalcev. Naravno, da takega razlaganja niso v cerkvi nikdar čuli. Tam so jim pripovedovali le o važnosti pripravljanja za posmrtno življenje — tukaj bodi udan, trpi, da boš imel toliko večje veselje v rajskem življenju "na drugem svetu".

Dogodile so se stavke in v njih so se preizkusili duhovniki kot prijatelji ali neprijatelji delavstva. Ljudje so videli socialiste, kako so agitirali, organizirali, pomagali v boju kjer in kolikor so mogli — na cerkveni strani pa je bila mlačnost in nemalokrat so bili duhovniki v takih bojih celo odprto na strani izkoriščevalcev.

Kjerkoli je duhovnik v stanju ohraniti absolutno kontrolo nad naselbino in zadušiti vsako napredno gibanje v nji, se je pogreznila v mrtvilo. Naobratno pa je nastalo v naselbinah z aktivnimi socialističnimi klubi mnogo živahnosti v naprednem smislu.

Drugi nasprotniki našega gibanja so bili takozvani narodnjaki. Oni igrajo na strune "milega naroda" in geslo jim je narodov blagor. Na socialiste so hudi, ker so mednarodni. Njihov narodnjaški čut zahteva, da udarijo ob vsaki priliki po "izdajalskih" socialistih.

Slovenski in ne drugi socialisti niso bili še nikdar protinarodni. So pa zoper šovinizem, in pa proti takemu narodnjaštvu, kakršnega je učil n. pr. za Nemce Hitler in ga v Italiji Mussolini propagiral. Kajti tako "narodnjaštvo" vodi narod v pogubo.

Tekom let smo mnogokrat vprašali, kaj so narodnjaki storili za narodov blagor. Tudi s svetilko ob belem dnevu ne najdemo ničesar, o čemur bi lahko rekli: To je njihovo delo, v korist in ponos narodu! Koliko truda in energije so v svojih 25 letih svojega prvotnega dela vložili v Sokole! V sokolskih krogih so videli ves narodni simbol. Le še v par naselbinah se še poznajo ostanki tistih mogočnih Sokolov, s katerimi so mislili dvigniti narod in mu pridobiti ugled med Amerikanci in tujerodci vobče.

Socialisti se za tako narodnjaštvo nismo ogrevali. Vedeli smo, čemu so morali naši ljudje za kruhom, poznali smo vzroke, radi katerih so morali iti po svetu drugi, in poznali smo vzroke krivic, ki so se nam godile tudi v tujini. Namesto, da bi priseljence opajali z narodnjaškimi frazami, smo jih rajše usposobljali za razredni boj, ki jih je dovajal v samospoštovanje, ki je

trgal iz njih hlapčevstvo in jih pretvarjal v misleča bitja.

Opravili smo veliko več narodnega dela kot vsi naši nasprotniki skupaj. Kar poglejmo na polje slovenske dramatike in glasbe. Kje pa je skozi vsa leta do "postaranja" naroda (priseljencev) in do te vojne najbolj kipela, ako ne pod okriljem socialistično mislečih Slovencev! In takratni pevski zbori, ki jih je bilo mnogo, so bili res v ponos narodu.

Na dramskem polju so storili baš naši ljudje največ. Bili so prvi, ki so pod okriljem klubov JSZ klesali pot lepim socialnim dramam in drugim igram. Dasi delavci in delavke, so imeli in imajo toliko umetniškega razumevanja, da so mnoge njihove predstave tako dobro vprizorjene, kakor se od diletantskih zborov sploh more pričakovati. Delajo ne radi priznanja, ker ga ne dobe in ne pričakujejo — pač pa, ker verujejo v prosvetno delo.

Narod se ne povišava s frazami. Narod, ki hoče rasti, se mora učiti. Ljudstvo, ki hoče biti kulturno, mora imeti močno delavsko gibanje, ker brez tega v ljudskih množicah ni kulture. Slovensko delavstvo v Ameriki je v prosvetnem oziru napravilo ogromen korak naprej, toda ne po zaslugi naših neprijateljev, pač pa po zaslugi socialističnega gibanja. Zato smo ponosni na naš jubilej.

France Kosmač:

Pred pomladjo

SKOZ droben dež se nam smehlja pomlad.
Za našo hišo teče voda nizka,
iz brega zelenečega že vriska
trobentica, cvetica naših nad.

Po hribih v belih lisah sneg kopni.
Skoz sivi svod blešči se kos jasnine,
gnijoče listje pušča v korenine
od težkih vej drseči sok rasti.

Skoz droben dež koraka mlada četa,
po dolgih, po razmočenih poteh
gre z njo pomladi blaženi nasmeh:

gre komisarka mlada poleg nje, razgreta
za zadnji, zmagoslavni naš napad.
Skoz droben dež se nam smehlja pomlad.

Frank S. Tauchar:

ŠTIRIDESET LET

NEKA na pol resna in na pol šaljiva ameriška rečenica pravi, "da življenje se prične ob štiridesetem letu". Če je to res, potem naš Proletarec šele pričinja svojo pravo življenjsko dobo, dasi je skozi zadnja štiri desetletja izvršil silno veliko bojov v prid delavskih organizacij in za splošno mednarodno izobrazbo, ki vodi v boljšo bodočnost vsa ljudstva sveta.

V teh štiridesetih letih, kot branik delavskih interesov, si Proletarec ni nagromadil finančnega bogastva; pridobil pa si je nešteto neovrgljivih zaslug na delavskem strokovnem in političnem polju. Poleg tega se je pa neprestano zvijal v krčih finančne krize, kar je seveda usojeno v kapitalističnih državah vsem sličnim delavskim listom. Zato naj bo ob štiridesetletnici Proletarca med njegovimi starimi in novimi somišljeniki so-vzajemno sklenjeno, da tako koristen delavski list ne sme nikdar več zabresti v finančne potežkoče! Tega sklepa naj se v bodoče drži uprava in naročniki—pa magari če bo treba v to svr-ho periodično obnoviti sklad bataljona štiristo-terih, da bo Proletarcu zasiguran obstanek.

Nobenega vzroka tudi ni, zakaj bi Proletarec ne imel pet tisoč plačanih naročnikov. Vse to bi se doseglo, če bi list imel zavedno kooperacijo svojih somišljenikov po vseh slovenskih naselbinah naše republike. Na sosednje države se ne moremo veliko zanašati, dasiravno imamo nekaj naročnikov v Kanadi, Mehiki in južni Ameriki. Po vojni jih bo brezdvomno precej tudi v Jugoslaviji, ker ga bomo naročili svojcem v starem kraju, kakor hitro bodo obnovljene poštno zveze z Jugoslavijo. To pa se mogoče zgodi že letos, zato ne bo prav nič prezgodaj, ako upravništvo takoj odpre kampanjo za naročanje Proletarca sorodnikom in prijateljem v stari domovini. Upravnik bi tako nabrane naročnine kreditiral od časa, ko prične pošiljati list na naslovljence. Pozneje bodo tamkajšnji rojaki sami pričeli obnavljati svoje naročnine, ter pridobivati nove naročnike, kajti v novi Jugoslaviji bo tak gospodarski red, da bo zaslužek doma prav tako dober, kot kjerkoli drugje na svetu. In Proletarec je to priznanje širjenja v stari domovini že davno zaslužil v svojih bojih za ideje JRZ pred 27. leti, ter za SANS v sedanji vojni. Obe ti dve organizaciji propagirata osnovne ideje fundamentalne podlage ekonomski in politični zgradbi bodoče Jugoslavije, kjer naj vlada enakopravnost, svo-

boda in bratstvo. Kadar se to doseže, odpade tudi revščina v vsaki državi; in ko ni več pomanjkanja ter boja za gmotni obstanek, si delavstvo lahko privošči svoje vrste literaturo v izobilju. In v to vrsto delavske literature spadajo tudi Proletarec, Majski glas ter Ameriški družinski koledar.

Proletarec je že večkrat ob raznih svojih obletnicah na svoj način slavil lastno borbo za delavske pravice. Navadno smo se ga ob takih prilikah vnetejši sodrugi spomnili s primernim številom novih naročnikov. Ker sem o teh rečeh že večkrat pisal v prejšnjih letih, se ne bom tu ponovno hvalil, koliko dobrega sem storil za list skozi vso dobo njegovega obstanka, ker se zavedam, da bi bil Proletarec tudi brez mene vseeno izhajal. Smelo pa rečem, da je list gospodarsko životaril in se kljub temu vzdržal skozi vseh štirideset let svojega obstanka edinole z vzajemno pomočjo zavednih agitatorjev zunaj, ter z zastonjskim in na pol zastonjskim delom v uradu. Letos je naša delavska tiskovna družba, ki izdaja poleg Proletarca, Majskega glasa in Ameriškega družinskega koledarja periodično tudi knjige Prosветne matice in pa razne brošure, menda v boljšem finančnem stanju kot je bila kdaj prej od vsega začetka svojega obstanka. Toda to ne pomeni, da naj si mi, njegovi agitatorji, zdaj privoščimo počitek. Nikakor ne! Treba je to s težavo doseženo gospodarsko razmerje ne le obdržati, pač pa ga po možnosti še izboljšati. To pa bi se najtemeljitejše doseglo z nekaj tisoč novih naročnikov.

Zato priporočam, da upravni odbor naše tiskovne družbe upelje intenzivno kampanjo za pridobitev vsaj dva tisoč novih naročnikov do konca tega leta. V sodelovanje naj povabi vse naročnike Proletarca, Majskega glasa in Družinskega koledarja, da pridobi vsak saj enega novega naročnika Proletarcu k slavlju njegove štiridesetletnice. S tem bi pomagali list ne le povečati, pač pa ga tudi vsebinsko še bolj izboljšati.

Zavedati se moramo, da bodo po vojni razmere ugodne za velike socialne preobrate — in če ne bomo imeli svojega pravega orožja, delavskega časopisja dovoljno razvitega, bomo zamudili zgodovinsko priliko, ki se nam ne bo tako hitro zopet ponudila. Torej vidite, kolikšne važnosti je, da smo aktivni že zdaj! Poglejte verske in kapitalistične organizacije, kako se že zdaj trudijo

obvladati hitro menjajoče se razmere ter vsiliti svoj vpliv za kontrolo bodočega družabnega reda. Nobenih žrtev se ne ustrašijo. Mi moramo storiti isto, ako nočemo zaostati v ozadju pri kovanju bodočega družabnega reda. Delajmo torej za razširjenje našega delavskega časopisa, da bo obveščal naš narod vsepovsod o borbi, ki jo vrši socializem v dobrobit vseh delavcev širom sveta.

Jaz torej ne bom v tem spisu navajal podrobno prejšnjih dogodkov, tikajočih se obstanka Pro-

letarca, dasi so mi vseskozi dobro poznani, ker bodo gotovo o tem mnogi drugi pisali. Mesto tega se zamislim v bodočnost, ki naj upelje in zasigura to, kar smo starejši s potom obraza skušali dopovedati najprvo svojim sodobnikom, potem pa mladini za dosego končnega cilja. Trud tega dela bo rodil sadove — morda ne za nas, pač pa za bodoče generacije vseh ljudstev sveta...

Proslavite torej štiridesetletnico Proletarca s tem, da mu skušate letos pridobiti čimveč novih naročnikov!

Theobald Tiger, prevel Mile Klopčič:

VPRAŠANJE DELAVKI

SE zvesto z njim boriš,
si dobra mu družica?
In vedno zvesto mu slediš
in slednjo borbo z njim deliš?
Si mu tovarišica?

Si žena mu in ga umeš?
In vama ENO je spoznanje?
Če ga razumeš, potlej veš,
da braniti mu pač ne smeš
na naše zborovanje.

Se takrat v duhu z njim boriš?
Sta res drug z drugim ENO?
Kaj le za kuhinjo živiš?
Za boj ničesar ne storiš?
Ne za svobodo zaželeno?

Si pomočnica mu vsekdar,
je sloga res med vama?
In ne poklekaš pred oltar
in svečenika? Ne, nikar!
Izobražuj se sama!

Če prapor ga pokliče v boj,
nikar ga ne oviraj!
Njegova misel je s teboj,
rad videl tebe bi s seboj!
Zato ž njim vred marširaj!

O mati, naj tvoj sin bo lev
v pohodu proti vsej krivici.
Ti odgovarjaš zanj, ti glej!
da tvoj sodrug lahko ti bo zapel
napev — napev
o dobri pomočnici!

Tone Seliškar:

KRUH

KAKOR zverjad smo se v hoste poskrili.
Dež nas premaka in burja in mraz,
steze smo skrivne že vse prehodili,
v snežne zamete si vtisnili gaz.

Prazni so kotli in mraz nas zajema,
ognja ne smemo zažgati tod,
Dim bi izdal nas — sovrag nas objema,
žar bi ponoči pokazal mu pot.

Trudne oči eno samo besedo
v molk in tesnobo moreče žare,
kruha, oh kruha — to misel prežgočo
vrtajo želje v molčeče gore.

Glad nas kot jastreb ujedni okroža,
v blazne privide spreminja se kruh.
Noč pa molči, mesečina nas boža,
led nas pregrinja zasneženih rjuh.

Ko mraz nas jutranji vse lačne predrami
in prazni se kotli v nas zareže,
povelje nas zdrami, hej s puško na rami
po kruh . . . čez snežne gore!

(Iz zbirke "Sovražnik", izdal prop. odsek NOV
in POS — XVIII. divizija.)

Kaj je Jugoslavija bila, in kaj bo postala pod osvobodilnim gibanjem?

Ta članek podajamo iz "Vjestnika" z dne 9. feb. t. l. Bil je preveden in razposlan iz urada ZOJSA v New Yorku. Njegov originalni naslov je bil "Pot Titove Jugoslavije".

POLITIČNI in ekonomski temelji, na katerih je stala stara Jugoslavija, so bili trhlji. Na takih temeljih se je obdržal ta stvar triindvajset let. Velikosrbska klika je ustvarila v njej svojo hegemonijo in državo preuredila v ječo za narod. Najširše narodne sloje je izpostavila korupciji in izrabljanju. To izrabljanje je bilo posebno na veliko pri spojenih narodih, a v posameznih krajih (v Macedoniji) je to doseglo stopnjo kolonijalne korupcije in nasilnega odzemanja zemlje. Ne samo, da kmečko ljudstvo ni dobilo zemlje, katero so mu obetali z agrarno reformo, ampak so bile množice kmetovalcev (Arnavti) tudi pregnane z rodne zemlje, a v Hrvatski in Vojvodini je zemlja ostala še nadalje v rokah tujcev: grofov, baronov in drugih veleposestnikov. Delavstvo, kakor tudi drugi siromašni sloji, so bili potisnjeni v strahovito bedo. Nad vsem tem zlom, bedo in težkim položajem se je dvigal bič policijskega aparata vladajoče klike. Z najstrahovitejšimi metodami je on dušil vsako svobodno misel, dušil nacionalno zavest, slabil notranje edinstvo in odporno silo države.

Jugoslavija je tako postala vir obogatitve v prvi vrsti domače klike. Ta klika je potem odprla na široko vrata države tudi zunanjemu kapitalu. Zlasti je bila darežljiva napram Hitlerjevi Nemčiji. Ni torej čudno, da so gledali nemški imperialisti na Jugoslavijo kakor na svojo kolonijo in vključili so jo v svoje pripravljene načrte, po katerih naj bi Jugoslavija ostala izključno poljedelska država, vezana na nemško industrijo, trg za nemške industrialne proizvode.

V svoji ekonomski politiki so velesrbski hegemonisti Jugoslavijo podvrgli popolnoma nacijski Nemčiji. Po uradni statistiki o uvozu in izvozu Jugoslavije je Nemčija stala na prvem mestu. Medtem ko je na primer Jugoslavija v letu 1938 izvozila v njo 138.000 ton metalurgijskih sirovin in premoga, je kupovala kovine in druge industrijske proizvode od fašistične Nemčije. Nadalje je izvozila v njo žito in druge na polju pridelane produkte, medtem je pa dober del našega naroda trpel stalno od kroničnega pomanjkanja živeža.

To povezovanje velikosrbskih klik z nemškim fašizmom je napravilo Jugoslavijo vedno bolj odvisno od tujcev tudi v političnem pogledu, kar je seveda vodilo v nacionalno katastrofo.

To žalostno in težko prošlost so nosili naši narodi v tej osvobodilni vojni v herojski borbi. Nikdar je niso pozabili in mnogo so se v njej naučili iz preteklosti. Preteklost v neslogi je stala naše narode dokaj drago. Needini in razdvojeni se niso mogli uspešno boriti niti proti domačim nasilnikom in ne proti tujim zavojevalcem.

Aprilska katastrofa (1941) je pomenila za nas nov pouk. Ona je jasno govorila, da bi samo krepka in močna zajednica, katera bi objemala vse južne Slovane, organizirana na spoštovanju pravice vsakega na-

roda, mogla zavarovati ekonomski, kulturni in politični razvoj v svobodi in neodvisnosti vsakega naroda posebej. Samo taka zajednica bi se mogla uspešno upirati fašistični agresivnosti.

To spoznanje, utemeljeno na zgodovinskih izkušnjah, se je v ljudski zavesti utrjevalo in pripomoglo je, da se ruši oni lokalni patriotizem in ozek nacionalizem, kateri je bil zapreka pri ustvarjanju močne in krepke skupnostne države.

Nosilci te velike ideje, za katero so se v prošlosti vnmali največji sinovi naših narodov, so postali v ti vojni najširše narodne mase vseh jugoslovanskih dežel, na čelu z najnaprednejšimi demokratičnimi silami. Vsi narodi v Jugoslaviji so se strnili v smislu oboroženega bratstva in v duhu bratske solidarnosti vseh Slovanov. Vsi narodi v Jugoslaviji, ki so bili v prošlosti teptani od velesrbskih hegemonistov, so našli v srbskem narodu svojega najboljšega in najdoslednejšega zaveznika.

In v tej skupni borbi je ustvarjena nova Jugoslavija, katera temelji na načelih demokracije, enakopravnosti in federacije. V njej se je razvil nov jugoslovanski patriotizem in ljubezen napram novi državi, katero ustvarjamo. Svojo moč in svoje sile črpa iz

Maršal Tito govoril množici v Beogradu, ko so ga osvobodile jugoslovanske in sovjetske čete.

najširših narodnih mas, katere so pokazale rodoljubje v ti vojni.

Na tej podlagi se bo razvijala v bodoče.

Vsi politični in ekonomski ukrepi, ki so bili do zdaj proglašeni od narodne vlade, merijo na to, da se uničuje vse tisto politično polje, s katerega bi mogle ponovno vzrasti protinarodne klike in profašistični režimi; in da se zavaruje demokratske smeri naše narodne borbe. Narod je potom svojih zastopnikov pri oblastvih vzel sodbo krepko v svoje roke in gradi svojo državo.

Zgodovina nam je namenila, da nalogo gradnje države izvršujemo pod izredno težkimi pogoji. Vsa zemlja je opustošena, domovi so požgani, celotno gospodarstvo je uničeno. Mi imamo še zmerom svoj glavni namen, da pomagamo z vojsko za uničenje fašizma. Ali mi ne smemo ostati na pol pota, pač pa moramo na polju zgradbe zmagovito korakati naprej. Mi se ne smemo zadovoljiti z doseženimi uspehi, ker bi to ne bilo vredno naših junakov, kateri so doprinesli tolike žrtve, boreč se hrabro in požrtvovalno in zmagujoč mnogoštevilne sovražnike.

Zmaga ni daleč, ona je blizu, toda zahteva največje napore, mobilizacijo vseh sil in smotrena mora biti njihova uporaba. Zmago je treba kovati v borbi, v delu, v medsebojni pomoči in v edinstveni zgradbi. Njo morajo kovati vsi narodi in vsi državljani naše zemlje v plemenitem tekmovanju: vas z vasjo, občina z občino in okraj z okrajem. Samo enotno delo, katero bo zavarovalo vsem našim narodom srečnejšo bodočnost, lahko zmaga v svojih ciljih. Tisti napor in tiste smotre, katere smo pokazali v borbi do zdaj, moramo razvijati še nadalje. To je pogoj za končno zmago.

Ni treba nikdar pozabiti, da nas čakajo na tem potu težave in velikanski napor. Ni treba pozabiti, da imamo še take svetovalce, ki govore: "Vrnimo se na staro."

Njihove glasove slišimo z vse sorte strani in njihove akcije imajo različne oblike. Od slabotnih diverzij zaostalih skupin in slug fašizma do "diplomatske" igre preživelih političnih "veličin". Od fašističnih najemnikov in vojnih špekulantov do reakcionarnih klik. Vsi ti, pa naj se javljajo od koder hočejo in naj bodo

v kakršnokoli rjuho zaviti, so v čudoviti slogi v tem, da se zadrži potek zgodovine in da se prepreči naša zmaga. In baš to hoče ona izbegovalna klika, katera naziva naš pokret komunističnim, in oni trgovec, kateri zakriva blago in denar ali navija cene, in oni špekulant, kateri bogati medtem ko naši borci prelivajo kri in dajejo življenje za svobodo ljudstev. Vsi ti žele, da se povrne Jugoslavija in ves svet v staro.

Proti narodnim sovražnikom moramo biti na straži; vsako njihovo akcijo moramo uničiti v jedru. To zahteva od nas interes borbe in delo za zgraditev nove Jugoslavije.

Proletarčevi uradi

PRVA leta "Proletarec" ni imel nikakega posebnega urada. Bil je majhen mesečnik z le par sto naročnikov in ga ni potreboval. Urednik in sotrudniki so delali doma ob večerih ali kadar že so utegnili. Naslov lista prvi dve leti je bil na 683 S. Loomis St., v tiskarni "Spravedlnosti", kjer je bil "Proletarec" tiskan.

Ko je postal decembra 1907 tednik, je dobil tudi urad, kateri se je nahajal na 587 Centre (sedaj Racine) Ave. v poslopju Narodne dvorane, katero je imel tedaj v upravi pokojni Frank Mladič. Ko ni bilo več stalnega urednika in upravnika, je pošta prihajala na ta urad, ker so se tedaj pri Fr. Mladiču zbirali mnogi sodrugi. Tudi je bila Narodna dvorana nekak centrum naših društvenih aktivnosti. Tu so se vršile seje društev in slovenske priredbe.

Oktober 1909 je bil urad premeščen na 2146 Blue Island Ave., v Narodno tiskarno, kjer je bil tiskan.

Januarja 1914 je bil urad "Proletarca" preseljen na 4008 W. 31st Street v hišo Ivana Moleka. "Proletarec" je imel eno sobo spredaj, ostale so vzeli podnajemniki za stanovanje.

Decembra 1918 je "Proletarec" dobil za svoj urad eno sobo na 3639 W. 26th St. Pozneje je tu vzel še dve sobi, eno pa je imelo tajništvo JSZ. To poslopje je bilo prvotno posest češkega trgovca Kotrbe, potem pa jo je kupila za svoj urad Millard State banka, ki je leta 1930 bankrotirala. Prvotno so bile vse te sobe urad JRZ.

V začetku februarja 1936 je bil urad "Proletarca", JSZ in Prosvetne matice premeščen v Slovenski delavski center na 2301 S. Lawndale Ave. To poslopje je v jeseni 1935 kupila JSZ s pomočjo svojega stavbnega sklada, v katerega se je zbiralo za zgraditev lastnega doma.

Oddelek "domobrancev" v Sloveniji, ki so se borili na Hitlerjevi strani proti partizanom. Svojo vojno so izgubili s Hitlerjem in slovenskimi kvizlingi vred.

(Sliko posodil SANS.)